SUTAD, Nisan 2020; (48): 285-312
e-ISSN: 2458-9071

SİNOP'TA SELÇUKLU MİRASI*

SELJUKS HERITAGE IN SİNOP

*Zekiye TUNÇ**
*Arzu ÖZBEK***

Öz

Selçuklular, Çağrı Bey ile başlayan Anadolu'ya akınlarını Sultan Tuğrul, Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah dönemlerinde sürdürerek burada kalıcı fetihler yapmışlardır. Anadolu'da özellikle Malazgirt Savaşı sonrasında hızlanan Selçuklu akınları Sinop'un alınmasına vesile olmuş ve ilk olarak burayı Selçuklu komutanlarından Karatekin fethetmiştir (1084/1085). Karatekin'in Sinop'ta hâkimiyeti uzun sürmemiş ve tahminen 1086 yılında Bizans burayı geri almıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddîn Keykâvus 1214 yılında Sinop'u fethetmiş ve böylece şehir yeniden Türklerin eline geçmiştir. I. İzzeddîn Keykâvus, Sinop'ta Türk-İslam kültürünü tesis eden ilk Türkiye Selçuklu sultanıdır. Sinop İçkale Kitabeleri bu dönemde yazılmıştır.

Sinop'un ticari konumu, gerek şehri fetheden Sultan I. İzzeddîn Keykâvus ve gerekse diğer Türkiye Selçuklu sultanları tarafından son derece önemsenmiştir. Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd idareci olduğu dönemde Sinop Limanı'nın güvenliğini sağladığı gibi bölgedeki imar faaliyetlerini de devam ettirmiştir. Anadolu'da Moğol istilasının başlaması Türkiye Selçukluları için son derece olumsuz sonuçlar doğurmuş ve Sinop'a Trabzon İmparatorluğu hâkim olmuştur (1254/1259). Sinop'a Trabzon İmparatorluğu hâkim olsa da Türkiye Selçukluları şehirden vazgeçmeyip beyleri Muînüddin Süleyman Pervâne vasıtasıyla yeniden burayı geri almışlardır.

Sonuç olarak, IV. Haçlı Seferi'nin ardından İznik İmparatorluğu kurulunca Türkiye Selçuklu Devleti'nin Adalar Denizi ile bağlantısı kesilmiştir. Türkiye Selçukluları Karadeniz ve Akdeniz'e çıkışları da olmadığından bir kara devleti haline gelmiştir. Dolayısıyla Anadolu'da sıkışıp kalan devletin bir şekilde denizlerle temas kurması gerekmekte idi. Nitekim 1207 ile 1216 yıllarında Antalya ve 1214 yılında ise Sinop'un alınmaları bu açıdan devlet için zaruri idi. Türkiye Selçukluları Sinop'u fethettikten hemen sonra burada Türk-İslam kültürünü yaymışlardır. Çalışmamızda Sinop'u bir Selçuklu şehrine dönüştürmek isteyen sultanların uyguladıkları politikalar ile yaptırdıkları mimari eserler hakkında bilgi verilmiştir. Sinop'taki İçkale, Alâeddîn Camii, Pervâne Medresesi ve Durağan Kervansarayı gibi Türkiye Selçuklu dönemi eserleri günümüzde varlıklarını korumaktadırlar. Ayrıca çalışmamızda bu dönemde Sinop'u askeri, dini ve ilmi yönden etkileyen Emir Tayboğa, Çeçe Sultan, Sarı Saltuk gibi şahsiyetlerin hayatları da anlatılmıştır.

•

Anahtar Kelimeler
Sinop, Türkiye Selçukluları, İçkale, Alâeddîn Camii, Pervâne Medresesi

•

---

* *Bu çalışma Sinop Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü tarafından desteklenen FEF-1901-17-06 no'lu projeden oluşturulmuştur.*

* Dr. Öğr. Üyesi, *Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ztunc@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4308-0704*

** Öğretmen, *Özel Öncü Çağdaş Özel Öğretim Kurumu, arzukaraahmetoglu@hotmail.com, ORCID: 000-0003-0348-9908*

Gönderim Tarihi: 13.09.2019
Kabul Tarihi: 05.03.2020

Abstract

Seljuks continued their raids in Anatolia, which started with Chaghri Beg, during the reigns of Tughril Beg, Alp Arslan and Malik-Shah and made permanent conquests. The Seljuk raids, which especially accelerated after the Battle of Manzikert in Anatolia, were instrumental in the capture of Sinop, which was first conquered by Karatekin, one of the Seljuk commanders (1084/1085). Karatekin's rule in Sinop did not last long and the Byzantines took it back presumably in 1086. Turkey Seljuk Sultan Kaykaus I conquered Sinop in 1214, thus the city passed to the Turks again. Kaykaus I is the first Seljuk Sultan of Turkey who implemented the Turkish-Islamic culture in Sinop. The citadel inscriptions were written in this period.

Both Kaykaus I, who conquered the city, and other Seljuk Sultans of Turkey attached great importance to the commercial position of Sinop. During his reign, Kayqubad I ensured the security of Sinop Port and also continued the development activities in the region. The start of Mongolian invasion of Anatolia led to extremely negative consequences for the Seljuks in Turkey, and the Empire of Trebizond dominated Sinop (1254/1259). However, the Seljuks did not give up the city and took it back again through Mu'in al-Din Sulaiman Parwana.

Upon the foundation of the Empire of Nicaea following the Fourth Crusade, the Seljuk Empire of Turkey lost its connection with the Sea of Islands. As it did not have a connection to the Black Sea or to the Mediterranean either, it became a landlocked empire. Thus, they needed to reach seas. As a matter of fact, the takeover of Antalya in 1207 and 1216, and the takeover of Sinop in 1214 were critical accomplishments for them. After the reconquest of Sinop, the Seljuks of Turkey immediately spread the Turkish-Islamic culture there. The present study provides information on the policies implemented and the architectural works built by Seljuk sultans who wanted to convert Sinop into a Seljuk city. Works dating from the Turkey Seljuk era such as the Citadel, the Alaeddin Mosque, Pervane Medrese and Durakhan Caravanserai in Sinop are extant. The study also addresses the lives of certain individuals like Emir Tayboğa, Çeçe Sultan and Sarı Saltuk, who made military, religious and scientific influences on Sinop.

•

Keywords

Sinop, Turkey Seljuks, Citadel, Alaeddin Mosque, Pervane Medrese

GİRİŞ

Selçukluların Çağrı Bey'in idaresinde Anadolu'ya yaptıkları keşif seferi bölgenin sonraki yıllarda fethinde önemli bir girişim olmuş ve Doğu Anadolu'dan başlayan akınlar zamanla Karadeniz Bölgesi'nde de görülmeye başlamıştır. Özellikle Malazgirt Savaşı sonrasında Selçukluların Bizans karşısında Anadolu'da üstünlük kazanması ile buradaki Selçuklu akınları artmıştır. Sinop'un fethi de bu akınları takip eden yıllarda Karatekin tarafından 1084[1] yılında gerçekleştirilmiştir (Koca, 2012, s. 89; Yücel, 1991, s. 33; Sevim, 2000, s. 101; Yinanç, 1934, s. 69). Anna Komnena'da, Karatekin'in Sinop'taki devlet hazinesini ele geçirmek için burayı fethettiği yazılmaktadır (1996, s. 195). Yine Anna Komnena'da verilen bilgilerden Karatekin'in Sinop'taki hâkimiyetinin uzun sürmediğini görmekteyiz. Süleyman Şah Antakya'yı fethettiğinde Karatekin'de Sinop'u almıştır. Süleyman Şah'ın Antakya'ya seferi onu Tutuş'la karşı karşıya getirmiştir. Bu durum Süleyman Şah'ın ölümü (1086) ve Halep-Antakya taraflarında Tutuş'un başarıları ile sonuçlanmıştır. Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah, Tutuş'un başarıları karşısında endişelendiğinden Bizans ile ittifak kurmaya çalışmıştır. Sultan Melikşah, Bizans ile evlilik yoluyla hısım olmak için Siyâvuş adlı birini elçi olarak göndermiştir. Sultan, Bizans İmparatoru'na iletmesi için Siyâvuş'a mektup vermiş ve burada Bizans ile ittifak kurulursa Türkleri kıyılardan boşaltacağı yazılıdır. Bizans İmparatoru ise annesi İberia'lı olan Siyâvuş'u kendi tarafına çekmiştir. Böylece Siyâvuş, Sultan Melikşah'ın verdiği mektubu Karatekin'e göstererek onun Sinop'tan hiç hazine almadan ayrılmasına sebep olmuştur. Bu olaylara göre Karatekin'in Sinop'tan ayrılması 1086 yılı olarak tahmin edilebilir. Karatekin'in ayrılması ile Bizans İmparatoru tarafından Sinop yönetimine Konstantinos Dalassenos getirilmiştir (Anna Komnena, 1996, s. 195-196).

Danişmend Gazi Destanı'nda Türk-Rum mücadelelerinin geçtiği yerler arasında Sinop'ta vardır. Destanda Sinop beyi Mihriyanos'un katılımıyla Karadeniz Bölgesi'nden toplanan yüz bin kişilik ordu Melik Dânişmend ile savaşmıştır. Bu çıkan çarpışmalarda Melik Dânişmend, Sinop beyi Mihriyanos'u öldürdüğü gibi bölgede çokça ganimet elde etmiştir. Melik Dânişmend'in kilise ve kale fetihleri Hıristiyanlar arasında üzüntü yaratığından Karadeniz, Doğu Anadolu ve Kafkasya bölgelerinden Müslümanlarla savaşacak güçlü bir ordu için çağrıda bulunmuşlardır (Demir, 2005, s. 116-117). Görüldüğü gibi Türklerin Karadeniz Bölgesi'nde Hristiyanlarla olan mücadeleleri ve Danişmendlilerin Sinop ile temasları destanlara konu olmuştur.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddîn Keykâvus güneyde Akdeniz, kuzeyde ise Karadeniz ticaret yollarında hâkim olmak istiyordu. Özellikle Karadeniz ticaret yolunu güven altına almak için Samsun ve Sinop Limanlarının hâkimiyetini sağlamak isteyen sultan, o günkü siyasi arenada tehdit olarak gördüğü Trabzon İmparatorluğu'nun etkisini kırmanın gerekliliğini fark etmiştir (Turan, 1971, s. 302-303). Çünkü IV. Haçlı Seferi sonucunda İstanbul'un Latinler tarafından işgali ile Trabzon İmparatoru olan Alexios Komnenos ve kardeşi David Samsun, Sinop, Amasra, Ereğli şehirlerinde hâkimiyet kurmuşlardı. İznik hâkimi Theodoros 1214 yılında Ereğli ve Amasra'yı ele geçirdiği için Türkiye Selçuklularının Karadeniz Bölgesi'nde güçlenmelerini tehdit eden bir sebep daha ortaya çıkmıştır. Akdeniz'den başlayan ticaret

[1] Karatekin'in Sinop'u fethi tarihi bazı kaynaklarda 1085 yılı olarak da geçmektedir (Ünal, 2014, s. 13; Turan, 1971, s. 70). Anna Komnena'da Süleyman Şah'ın Antakya'yı aldığı sırada Karatekin'in Sinop'u fethettiği yazılıdır (Anna Komnena, 1996, s. 194-195). Antakya'nın Süleyman Şah tarafından fethi 1084 yılında olup buradaki kalenin teslimi ise 1085 yılında gerçekleşmiştir (Turan, 1971, s. 72). Bilgilerden Sinop'un Karatekin tarafından fethinin 1084/1085 yıllarında olduğu anlaşılmaktadır.

yollarının Kırım ile bağlantısında Karadeniz önemli bir stratejiye sahip (Yakupoğlu, 2009, s. 27) olduğundan bölgedeki bu güçlerin etkisini kırmak için Türkiye Selçuklularının Sinop'u fetihleri kaçınılmaz olmuştur. Sinop'un fethine sebep olan en önemli olay ise I. İzzeddîn Keykâvus ile I. Alâeddîn Keykûbâd arasındaki taht kavgasını fırsat bilen Alexios Komnenos'un Selçuklulara verdiği vergiyi kesme hadisesidir. Bununla birlikte Rumlar, Türk köylerine baskı yaparak halkın canına ve malına saldırarak bölgede huzursuzluklar çıkarmışlardır (İbn Bibi, 1996, s. 169; Müneccimbaşı, 2017, s. 49; Ülkütaşır, 1949, s. 112-113). I. İzzeddîn Keykâvus, Alexios Komnenos'un bu faaliyetlerini Sivas'ta bulunduğu sırada Sinop tarafındaki sınır muhafızlarının habercileri tarafından getirilen mektuptan öğrenmiştir. Alexios'un Selçuklu uçlarına saldırıları haberi, I. İzzeddîn Keykâvus ve Selçuklu devlet adamlarınca hoş görülmediğinden Sinop'un fethi için harekete geçilmiştir (İbn Bibi, 1996, s. 169; Koca, 2006, s. 93-95).

Selçuklu ordusu, Rum Kralı Aleksios'u şehir dışında ava çıkmış ve eğlenceye dalmış halde bulunca durumdan faydalanarak onu esir almışlardır (İbn Bibi, 1996, s. 169-170; Yazıcızâde Ali, 2017, s. 221-222; Müneccimbaşı, 2017, s. 49). Selçuklu Sultanı bu ilk başarı sonrasında Sinop'a hareket etmiş ve şehrin teslimi için yanındakilerle mücadeleye devam etmiştir. Sinop'taki Rum ileri gelenleri şehrin teslim edilmemesi yönünde kararlılık gösterdiklerinden Selçuklular, Aleksios'a işkencelerle halk üzerinde hâkim olmaya çalışmışlar ve böylece imparatorun ölmesinden endişe eden halk geri adım atmıştır. Rumlar şehri hem imparatorlarını kurtarmak hem de kendi canlarına dokunulmaması karşılığında (İbn Bibi, 1996, s. 171-173; Yazıcızâde Ali, 2017, s. 223-225; Müneccimbaşı, 2017, s. 50) Selçuklulara 28 Ekim 1214[2] tarihinde teslim etmişlerdir (İbn Bibi, 1996, s. 173; Yazıcızâde Ali, 2017, s. 225). Sinop İçkale Kitabelerinden olan Arapça-Yunanca iki dilli kitabenin Yunanca[3] metninde Sinop'un fetih tarihi 1 Kasım olarak verilmiştir. Kitabeler 1215 tarihinde yazılmaya başlandığından ve aynı kitabede içkale inşasına Nisan'da başlanılıp, 1215 yılı Eylül ayında bitirildiği tespit edildiğine göre fetih 1 Kasım 1214 tarihinde gerçekleşmiştir, sonucuna ulaşılmaktadır (Redford, 2014, s. 235-236; Demir, 2018, s. 198).

Sultan I. İzzeddîn Keykâvus, Sinop'ta saltanat sancağını burca diktikten sonra fetih kutlaması yapmıştır. Kutlamada Aleksios'a da yer verilmiştir. Sinop'un fethi için yapılan eğlence müzikli ve yemekli bir ortamda gerçekleşmiştir. Sabaha kadar süren eğlence sonrasında sultanın isteği ile geçit töreni düzenlenmiştir. Törene Selçuklu devlet erkânı ve Aleksios da katılmıştır. Törende alınan bir kararla Selçuklu sultanının uğurlu bir günde şehre girip tahta oturtulması kararlaştırılmıştır. Sultan kararlaştırılan günde şehre girip tahta oturmuş ve halk sultanın üzerine para saçmıştır. Sinop'un fethi kutlamalarla devam ederken, aynı zamanda Rumlarla bir antlaşma metni imzalanmıştır. Metinde yer alan maddeler şöyledir:

" 1- İmparator serbest bırakılacak,
2- Sinop ve çevresi dışında bütün Canik ülkesi Kyr Aleksios ve çocuklarına tevcih olunacak,
3- İmparator her yıl Sultanın hazinesine:
a) 1000 dinar (altın),
b) 5000 baş at,
c) 2000 baş sığır,

---

2 İbn Bibi'nin eserinde 26 Cemaziyelâhır 611 olarak belirtilen Sinop'un fetih tarihi 28 Ekim 1214 olarak çevrilmiştir. Ancak 26 Cemaziyelâhır 611 tarihi takvim çevirme kılavuzunda 2 Kasım 1214 tarihine karşılık gelmektedir (http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu). Sinop'un fethi Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın eserinde 16 Cumadelûlâ 611 (23 Eylül 1214) olarak geçmektedir (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2017, s. 49).

3 Yazıtın çevirisi: *"Cumartesi Kasım ayının 1'inde, Sinope kenti Büyük Azatene Kaïkaousi (I. İzzeddîn Keykâvûs) tarafından ele geçirilmiştir ve ben, Büyük Sultanın kölesi Patratenes Opou Pakis (Bedreddîn Ebû Bekir), bir burç ve beden inşa ettim. Ve [iş] Nisanın? gününde başlamış ve 1 Eylül, 6724 (=1215) yılında, dördüncü döngüde tamamlanmıştır"* (Redford, 2014, s. 236). 1215 yılı hilkat takvimine göre 6724 yılına karşılık gelmektedir (Demir, 2018, s. 198).

d) 10000 baş koyun,

e) 50 yük çeşitli hediye vergi olarak gönderecek,

4- *Sultan istediği zaman, İmparator tabi hükümdar olarak imkânı nispetinde Selçuklu ordusuna asker verecektir*" (Koca, 1997, s. 33-34; İbn Bibi, 1996, s. 173-174).

Sinop'un fethedilmesi ile işler bitmemiştir. Asıl amaç bölgeyi Türk-İslam şehrine dönüştürmektir. Bu amaçla Selçuklu Sultanı I. İzzeddîn Keykâvus İslamiyet'i temsilen Sinop'a kadı, kâtip, müezzin, muarrif atamış ve burada bulunan kiliseyi[4] de camiye dönüştürmüştür. Sinop'a topraklarının farklı yerlerinden yetenekli, güçlü ve itibarlı bir zenginin gelmesini talep eden sultan, aynı zamanda bölgenin korunması için bir subaşı tayin edip, seçkin askerlerden oluşan bir orduyu da burada bırakmıştır (İbni Bibi, 1996, s. 174-175; Yazıcızâde Ali, 2017, s. 226; Müneccimbaşı, 2017, s. 50).

Sinop'un fethedilmesini tamamlayan sultan önce Sivas'a, (Yazıcızâde Ali, 2017, s. 227) sonrasında Konya'ya gitmiştir. Fethin gerçekleşmesinde yarar sağlayan devlet erkânı ödüllendirilmiş ve fetih komşu ülkelerin hükümdarlarına duyurulmuştur (Koca, 1997, s. 35). Sinop'un fethedilmesi I. İzzeddîn Keykâvus'un görevlendirdiği Mecneddîn-i İshak tarafından Abbâsî Hâlîfesi Nâsır-Lidînillâh'a bildirilmiştir (İbn Bibi, 1996, s. 176; Yazıcızâde Ali, 2017, s. 227; Müneccimbaşı, 2017, s. 51; Turan, 1971, s. 298). Hâlîfe kazanılan bu zafer için Sultan I. İzzeddîn Keykâvus'a "sultanü'l-gâlib" unvanını vermiştir (Müneccimbaşı, 2017, s. 51). Hâlîfe fetih dolayısıyla sultanı metheden bir mektup yazmış ve ona fütüvvet elbisesi layık görülmüştür (İbn Bibi, 1996, s. 176-178).

Sinop şehrinin Selçuklular tarafından önemsenmesinin en önemli sebebi kuzey-güney ticaret yolu güzergâhında bulunmasıdır. Türkiye Selçukluları Alanya, Antalya ve Sinop gibi liman şehirlerini alarak iç kısımlardan denize açılmışlar ve ticaret ağları genişlemiştir (Turan-Kırpık, 2007, s. 41). Kısaca Sinop'un fethedilmesi ile Karadeniz'de Türkiye Selçuklularının işlek bir limanı olmuştur (Cahen, 2014, s. 73).

Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd döneminde Sinop'un sunduğu ticari avantajlar önemini korumaktadır ve şehir adeta Kırım'dan gelecek tehlikelerde bir üst vazifesinde idi. Bu dönem Moğolların Suğdak'ı yağmalaması ve Trabzon Rum Devleti'nin de bölgede hâkim olma girişimi vardır (Turan, 1971, s. 358). Moğol istilasından zarar gören bölgedeki tüccarlar durumu Selçuklu sultanına bildirmiş ve yardım istemişlerdir (Koca, 2012, s. 92). Sultan, Karadeniz'deki bu iki gücü bastırmak için Hüsâmeddin Çoban'ı, Sinop'tan Suğdak üzerine sefere göndermiştir (Turan, 1971, s. 358; Koca, 2012, s. 92; Uyumaz, 2003, s. 34; Peacock, 2010, p. 105). Suğdak seferi dönüşünde Hüsâmeddin Çoban Kıpçak köleleri, Macar atları, Rus ketenleri, altın ve benzeri pek çok ganimetle Sinop ve Kastamonu şehirlerine gelerek buraları zenginleştirmiştir (Turan, 1971, s. 358-359). Suğdak, Orta Çağ seyyahları tarafından Karadeniz ticaretinde önem arz eden bir şehir olarak tanıtılmış ve Anadolu'dan gelen tüccarların geçtiği güzergâhta yer aldığı belirtilmiştir (Willem, 2010, s. 78).

Trabzon İmparatorları, 1214 yılında Sinop'u Selçuklulara kaptırdıktan sonra şehri yeniden ele geçirme isteklerinden asla vazgeçmemişlerdir. İstanbul'a uzanan deniz yolu üzerinde önemli bir liman kenti olması ve Karadeniz'in kârlı ticaretini kontrol altında tutması açısından burası son derece önemliydi. Bu amaçla Selçukluların karışık oldukları zamanı değerlendiren Trabzon İmparatoru Manuel, 24 Haziran 1254[5] tarihinde Sinop'u ele geçirdi (Keçiş, 2009, s. 71-72). Özellikle Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti sayesinde Trabzon İmparatorluğu Sinop Limanı'nın kontrolünü ellerinde tutmayı başarmıştır (Keçiş, 2009, s. 156-157).

---

4 Müneccimbaşı'nın eserinde *"Şehirdeki kiliseler yıkıldı, yerlerine mescidler ve camiler yapıldı"* denildiğine göre Sinop'ta bu dönem birden fazla caminin yapıldığı düşünülebilir (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2016, s. 50).

5 Osman Turan'a göre 1259'da Trabzon İmparatorluğu Sinop'u işgal etmiştir (Turan, 1971, s. 527).

Sinop, Rumların eline geçse de Selçuklular şehrin fethi için bu seferde IV. Kılıçarslan döneminde harekete geçmişlerdir. Dönemin önemli devlet adamlarından olan Muînüddin Süleyman Pervâne, 4000 kişilik askeri ile hem karadan hem denizden yaptığı taarruzlarla şehri fethetmiştir. Selçuklu Sultanı IV. Kılıçarslan şehri Pervâne'ye mülk olarak vermiştir. Pervâne, Rumların Sinop'tan sildiği Türk-İslam kültürünü şehirde yeniden canlandırmıştır (Aksarayî, 2000, s. 62-63).

Selçuklular üzerinde Moğol baskısının çekilmez hal aldığı 1277 yıllarında Pervâne, Memlük Sultanı Baybars'tan yardım istemiştir. Baybars, Anadolu'ya gelip Elbistan'da Moğolları mağlup etmiş ve Kayseri'ye geçmiştir. Baybars, Kayseri'de iken Pervâne Tokat'a yerleşmiş ve Baybars yalnız bırakılınca Anadolu'dan ayrılıp ülkesine dönmüştür. Moğollar ise Pervâne'nin Baybars ile ittifakından dolayı onu öldürmüşlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu sıkıntılı dönemini fırsat bilen Trabzon Rum İmparatoru Giorgi Sinop üzerine sefere çıkmıştır. Rum seferi karşısında Çepniler (Türkân-ı Çepni) gemiler hazırlayarak onları denizde karşılamışlardır. Türkler ile Rumlar arasında çıkan deniz savaşında Giorgi ve askerleri yenilgi alarak geri dönmek zorunda kalmışlardır (Sümer, 1992, s. 12-13). Sinop'u Rumlardan koruyan "tutgavul"u (muhafız kuvvetleri komutanı) Emir Tayboğa'nın çabalarıyla bir kez daha şehir Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Pervâne'nin ölmesi Sinop'taki siyasi gücünü de kırmıştır. Sinop'ta 1280 ve devamında bir süre Çobanoğlu hükümdarı Yavlak Arslan hâkim olmuştur. 1289 yılı sonrasında ise II. İzzeddîn-i Keykâvûs'un oğlu Rükneddin Geyümers'in de bir ara Sinop valiliği yaptığı bilinmektedir. Ancak sonraki yıllarda Muînüddin Süleyman Pervâne oğlu Muîneddin Mehmed Bey, Sinop'ta hâkimiyet sağlamıştır (Yakupoğlu, 2009, s. 45).

1. SİNOP'TA TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN MİRASI

Türkiye Selçuklu Devleti 1214 yılında Sinop'u fethettikten hemen sonra maddi ve manevi yönden burayı bir Selçuklu şehrine dönüştürmüştür. Bir ara Trabzon İmparatorluğu'nun hâkimiyet kurduğu Sinop'u Selçuklu beylerinden Muînüddin Süleyman Pervâne yeniden alarak burada Türk-İslam kültürünü tekrardan canlandırmıştır. 1262 yılında Türkiye Selçuklu Devleti yönetiminde söz sahibi olan Pervâne, II. İzzeddîn Keykâvûs'u tahtan uzaklaştırıp, IV. Kılıçarslan'ı devletin başına geçirmiş ve böylece kendisinin yönetimine uygun bir ortam yaratmıştır (Turan, 1971, s. 513; Kaymaz, 1970, s. 111). Türkiye Selçuklu Devleti 1262-1277 tarihleri arasında Muînüddin Süleyman Pervâne'nin idaresinde olduğundan bu döneme "Pervâne devri" de denilmektedir (Turan, 1971, s. 522). Çalışmamıza bu sebeple Pervâne dönemi de dâhil edilmiş ve 1214'ten 1277 yılına kadar geçen sürede hem mimari hem fikri yönden şehirdeki gelişmeler değerlendirilmiştir.

1.1. Sinop'ta Selçuklu mimari eserleri

1.1.1. İçkale: Sinop Kalesi'nin ilk inşasının ne zaman başladığı hakkında kesin bilgi yoktur. Sinop şehrinin Miletler tarafından kurulması ile bu kalenin yapıldığı fikri ileri sürülmüştür (Ülkütaşır, 1949, s. 116-117). MÖ III. yüzyıl başlarında Pont Kralı Büyük Mihridates Sinop'ta mabet, tiyatro, darphane, saray vs. yaptırtarak buraya şehir havası katmış ve çevresine de kale yaptırmıştır (Ülkütaşır, 1949, s. 116; Gökoğlu, 1952, s. 151; Ünal, 2014, s. 298). Sinop'ta art arda hüküm süren siyasi güçler yani Romalılar, Bizanslılar ve Türkler döneminde de kalede imar yapılmıştır (Ülkütaşır, 1949, s. 151).

Selçuklular, Sinop'u fethettikten sonra kalenin batı tarafında içkale inşa etmişlerdir. Kalenin surlarının yapımında eski dönem eserlerinden kalan sütunlar kullanılmıştır. Sinop'un fethi 1214 yılında olmasına rağmen şehrin alınmasında etkili olan komutanlar kalenin imarını bir yıl sonra bitirdiklerinde kendilerinin yaptırdıkları sahalara isimlerini, şehirlerini ve Sultan I. İzzeddîn Keykâvus'un ismini yazmışlardır (Ülkütaşır, 1949, s. 119). İçkalenin tanımı ve şehirdeki konumu ile ilgili Ali Boran'ın eserinde şöyle bahsedilmektedir: *"Surlarla çevrili bir kentin en*

yüksek yerinde hükümdarın, beyin ya da komutanın oturmasına ayrılmış, en son savunma yeri olan kale bölümü; bâlâ hisar ve erek de denir. Surlarla muhat bir şehir veya kasabaların içinde hâkim bir noktaya ayrıca yapılan ve hükümdar veya kumandanın oturmasına ve düşmanın surları halinde veya şehirde bir isyan zuhurunda çekilip müdafaa etmeye mahsus olarak yapılan ikinci kale. Buna öz Türkçede erk denir. Genellikle iç kaleler; şehrin en iç kesiminde ve en yüksek yerinde yer almaktadır. Surlarla çevrili iç kalede, yönetici sarayı, beylerin konutları, darphane, tutukevi ve ibadethane (cami-kilise) gibi yapılar yer almaktadır" (Boran, 2001, s. 8).

Fotoğraf 1. İçkalenin yapımında kullanılan devşirme sütun gövdeleri ve diğer devşirme malzemeler. (Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi; Redford, 2014, s. 48)

Sinop'taki içkale iki bölümden oluşmaktadır. Güney kısmında tersane, kuzeyinde ise askeri depo ve sultan tarafından yaptırıldığı düşünülen Kale Camii vardır (Kuru, 2001, s. 164; Esemenli, 1990, s. 50). İçkalede I. Alâeddîn Keykûbâd'ın emri ile bugünkü cezaevinin olduğu yerde tersanenin yapıldığı ileri sürülmektedir. Kırım'ı ele geçirmek için gemilere olan ihtiyaçtan dolayı gemilerin yapımı ve onarımının sağlandığı Sinop Tersanesi'nin (Redford, 2014, s. 91) 1220-1224 yıllarında yapıldığı düşünülmektedir (Kuru, 2001, s. 165). İçkalenin güneyinde bulunan tersane alanında 1885 yılında Sinop Mutasarrıfı Vasil/Veysel Paşa'nın yaptırdığı cezaevi vardır (Esemenli, 1990, s. 50-51; Kuru, 2001, s. 164). Yine bir görüşe göre I. Alâeddîn Keykûbâd, Kale Camisi'nin olduğu alana bir silah deposu yaptırmıştır (Kuru, 2001, s. 166).

Fotoğraf 2. İçkalenin güneydoğudan hava fotoğrafı. Fotoğraf Türk Hava Kurumu tarafından çekilmiştir. (Sinop Arkeoloji Müzesi; Redford, 2014, s. 22)

Sinop İçkale Kitabeleri üzerine araştırma yapan S. Redford, 1215 yılında beş aylık bir

sürede bitirilen 16[6] kitabenin (2014, s. 17) çoğunun asıl yerinde olmadığını tespit etmiştir. Sinop'un fethini takip eden 1215 yılının bahar ve yaz aylarında içkalenin onarımının yapılması sonrasında kitabeler yerleştirilmiştir. Sinop İçkale inşasını yapanlar Türkiye Selçuklularına bağlı emir ve ileri gelen kimselerdir (Redford, 2014, s. 68-70). Sinop İçkale Kitabelerinde hiyerarşik bir düzenin olduğu gözlemlenmektedir. İçkalenin en itibarlı yeri olan kente bakan ve doğu kısmında sultan ile iki askeri valinin kitabeleri sergilenmektedir. Hiyerarşi, sultan üstte, sonrasında askeri vali, emirler ve küçük kentlerin askeri olmayan valilerine ait olan kitabeler şeklindedir. Bu emirler aynı zamanda kale burç ve duvarlarını onardıklarından varlık sahibi kimseler oldukları da gözden kaçmamaktadır (Redford, 2014, s. 73-75). Sinop'un fethi anısına yapılan içkale kitabeleri, aynı zamanda Türklerin cihat anlayışını anımsatan eserlerdir (Rogers, 1976, p. 83).

Sinop İçkale Kitabelerinde Selçukluların dünya görüşü hakkında bilgiler edinmemiz mümkündür. Selçuklular Türk cihan hâkimiyeti düşüncesini kitabelere nakşetmekle birlikte, kara ve denizlerde hâkimiyet kuran Orta Çağ'ın güçlü bir devleti olduklarını da belirtmişlerdir. Selçuklu sultanının İslamiyet'e olan bağlılığı da kitabelerde açıkça ifade edilmektedir (Redford, 2014, s. 149 vd.).

1.1.2. Alâeddin Camii: Alâeddin Camii için Ulu Camii, Cami-i Kebir gibi isimler de kullanılmaktadır (Esemenli, 1995, s. 93). Alâeddin Camisi'nin son derece güzel bir yapı olduğunu İbn Battûta ve Evliya Çelebi seyahatnamelerinde belirtmişlerdir. İbn Battûta camiyi şöyle anlatmaktadır: *"Sinop'un büyük câmii, gördüğümüz mabetlerin en güzelleri arasındadır. Tam ortasında bir su havuzu var. Bu havuzun üzerine, dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuş. Her ayak, iki mermer sütunla beraberdir. Üst tarafta ise ahşap merdivenle çıkılan bir mahfil bulunuyor. Bu mabedi, Sultan Alâeddîn-i Rûmî'nin oğlu Pervâne yaptırmıştır. O, Cuma namazını bahsettiğimiz mahfilde kılarmış"* (İbn Battûta, 2018, s. 307). Osmanlı döneminde Sinop'a giden Evliya Çelebi ise caminin avlusu için *"güzel bir avlusu vardır ki benzeri bir diyarda yoktur"* ifadesini kullanmıştır (Derviş Mehmet Zillî, 2011, s. 90).

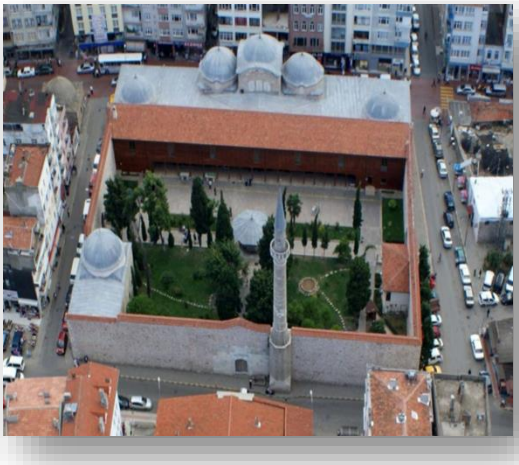

Fotoğraf 3. Alâeddin Camisi'nin üstten görüntüsü. (Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Alâeddin Camisi'nin yapılış tarihi hakkında farklı görüşler vardır. Caminin yapılış tarihi hakkındaki tarihlendirmelerde kesinliğin olmamasında Osmanlı dönemi öncesindeki belgelerin yetersizliğinin etkisi vardır (Aydın, 2017, s. 471). Alâeddin Camisi'nin yapılış tarihi ile ilgili net

[6] Sinop İçkale Kitabelerini S. Redford ayrıntılı bir şekilde ele almış ve kitabında 18 Sinop İçkale Kitabesi'ni tercümeleriyle vermiştir (bkz. Redford 2014, s. 149-vd.).

bilgilere ulaşılamaması veya karmaşıklığın olmasında başka sebepler de vardır. Bu sebeplerden biri camideki en eski tarihli kitabede caminin yapılışının 1267 yılı olarak gösterilmesi ve Muînüddin Süleyman Pervâne isminin burada geçmiş olmasıdır. Böylece Pervâne'nin camiyi yaptırdığı fikri ortaya çıkmaktadır. İkinci sebep ise Sinop'un Selçuklu ve Rumlar arasında el değiştirmesi hadisesidir. Bu değişim sırasında Trabzon İmparatorluğu şehri ele geçirdiğinde kendi dinine göre yapılandırmıştır. Pervâne'nin şehri Trabzon İmparatorluğu'ndan geri alması ile Selçuklu eserleri yeniden yapılmıştır. Bu durumda ise Pervâne acaba Alâeddin Camisi'ni yaptırttı mı ya da onarttı mı belirsizliği ortaya çıkmaktadır (Esemenli, 1995, s. 93-96). Sinop'un 1214 yılında fethi ve buranın tekrardan Trabzon İmparatorluğu'nun eline geçmesine kadar olan süreyi hesaplarsak yaklaşık olarak Selçuklular yarım asır bu şehirde hüküm sürmüşlerdir. Bu sürede Türkiye Selçuklularının Sinop'ta büyük bir ulu cami yaptırdıkları fikri makul göründüğünden Alâeddin Camii, Pervâne döneminden önce yapılmış olabilir, diyebiliriz.

Pervâneoğulları, Candaroğulları ve Osmanlılar döneminde Alâeddin Camisi'nin geçirdiği onarım ve değişimleri camideki kitabelerden öğrenmekteyiz. Camide tespit edilen ilk kitabenin (Esemenli, 1995, s. 93-95) tercümesi şöyledir: *"Yalavacımıza ve kendisine rahmet olan Allahun senâları olası kulun Süleyman nebinin "Ey Tanrım, bana ve babamla anama ihsan buyurduğun nimete şükredeyim ve hoşlanacağın iyi işi yapayım diye ilham eyle ve beni rahmetinle salâh ehli kullarının arasına koy dedi" (âyet) yolundaki du'a dizisine katılarak sana du'a ediyorum. Çünkü sen onun du'asını icabet ettin ve ricasına fazlında gerçekleştirdin. Yarabbi temiz adla (Müslümanlıkla) birleştirdiğin gibi gönüllerin husulunda ümmetçe aramızı açma. Çünkü rahmetin her istekten daha büyüktür. Rağbeti gerçek olan İslâm dininde âkıbetini Tanrı iyi edesi zayıf kulun Mehmet oğlu Ali'nin oğlu Süleyman (Pervâne) sana yönelmiştir. Emeli rahmetindedir. Sana olan niyetini ve emelini arılaştır. Bu bina 666 (1267) yılının aylarında yapıldı"* (Ülkütaşır, 1976, s. 119).

Alâeddin Camisi'nin Candaroğulları dönemine ait tamir kitabesinin yapılış tarihi ile ilgili 1383 (Ülkütaşır, 1976, s. 119), 1385 ve 1386-1387 şeklinde tarihlendirmeler söz konusudur. Ahmet Gedik, kitabenin tarihini 778/1376-1377 olarak tespit etmiş ve 787/1385 yılından önce yapıldığını belirtmiştir (Gedik, 2007, s. 217). Camiyi tamir ettiren Celâleddin Bayezid'in tamir kitabesinin tercümesi şöyledir: *"Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur, hiç şüphesiz işiten Sen'sin, bilen Sen'sin. Allâhım, bu mübârek mescidin tamirine (beni) muvaffak kıldığın için sana hamdederim. Ben Sen'in, Âdil Bey'in oğlu Celâleddin Bâyezid diye çağırılan/bilinen kulunum. Allâhım, onun soyunu hayır eyle. 778/1376-77 senesinde (tamir edildi)"* (Gedik, 2007, s. 215). Celâleddin Bayezid döneminde Alâeddin Camisi'nin içeresindeki Candaroğulları Türbesi'nin yaptırıldığı (Esemenli, 1989, s. 328; Ülkütaşır, 1934, s. 6) ve Candaroğulları Türbesi'nde Celâleddin Kötürüm Bayezit, İsfendiyar ve İbrahim Beylerin türbesi ile bu hanedana mensup toplam on bir kişinin sandukası bulunmaktadır (Ülkütaşır, 1934, s. 6-7). Alâeddin Camisi'nin iç kapısının iç tarafı üstünde bulunan kitabeden Candaroğulları zamanında camide yapılan başka bir onarım hakkında şunlar yazılıdır: *"Bayezid'in oğlu Sultan İsfendiyar, 833 (1429) yılında, bu mescid ile mihrap ve minberini i'mar ettirdi"* (Ülkütaşır, 1976, s. 119-120).

Fotoğraf 4. Alâeddin Camisi'ndeki Candaroğulları Türbesi'nin iç görüntüsü.

Alâeddin Camisi'nin avlusuna kuzey, doğu ve batısında bulunan kapılardan girilmektedir (Aydın, 2017, s. 472-473).

Fotoğraf 5. Batı cephe avlu kapısı

Fotoğraf 6. Kuzey cephe avlu kapısı

Alâeddin Camisi'nin bugün avlu batı kapısının üzerinde yer alan tuğra ve onarım kitabesi İstanbul'da hazırlatılıp gönderilmiştir. Tuğranın üzeri kazınmış ve okunamaz durumdadır (Aydın, 2017, s. 488).

Fotoğraf 7. Tuğra ve onarım kitabesi

Mermer üzerine talik hatla yedi satır halinde yazılan kitabe metninin tercümesi:
"Padişahlar padişahı Abdulmecid Han, Allah'ın yardımıyla camiyi tamamlattı
(O) Dünyada öyle büyük bir nurdur ki, âlemi parlak yıldızlar gibi aydınlatır
Dinin mihrabının imamı o hakana, Müslümanların dua etmesi namaz gibi farz oldu
Selçuklu sultanı Alâeddin'in Camisi yapıldı, bu hayırla Alâeddin'in ruhu Adn cennetiyle süslenir
Eski sultan camilerini şenlendirdikçe, dünyanın ışığı ve süsü heybetinden yeniden bereket bulsun
Kul Ziver ezan sesinin bitişini duyunca, iki mısrada bir güzel tarih yazdı
Sinop'ta Sultan Alâeddin Camisi yapıldı, ne güzel, bu memleketi âlemin sultanı yeniden şenlendirdi
1851-1852" (Aydın, 2017, s. 488).

Osmanlılar döneminde Sinop'a seyahat eden Evliya Çelebi, caminin minberindeki sanatı övgü ile anlatmaktadır (Derviş Mehmet Zillî, 2011, s. 90). Rusların Sinop baskını sırasında top atışları sebebiyle minberin parçalandığı ve kalan süslü parçalarının Topkapı Saray Müzesi, Çinili Köşk'e götürüldüğü bilinmektedir (Aydın, 2017, s. 473). Mihrabın Sinop baskını sırasında zarar gördüğü belirtilmişse de, keşif defterinde bundan 3 yıl önce tahrip olduğu ve muhtemelen kubbenin çökmesiyle parçalandığı tahmin edilmektedir (Aydın, 2017, s. 487). Mihrabın batısındaki mevcut ahşap minber ise Sultan Abdülmecid döneminde yapılan onarım sırasında ilave edilmiştir (Aydın, 2017, s. 473). Mihrap onarıldığında bir kitabe de ilave edilmiş ve burada *"La İlahe İllallah, Muhammedün Resulullah"*, üst kısmında *"Maşallah"*, köşelerinde *"Ebubekir, Ömer, Osman, Ali"*, yanlarında *"Hasan, Hüseyin"* altında ise *"sene 1267"* yazılıdır. Bu kitabeden mihrap üzerindeki onarımın 1850-1851 yıllarında yapıldığını öğrenmekteyiz. Minber giriş açıklığının üçgen alınlığı içerisinde Arapça olarak *"Mahşerde halkın şefaatçisi minberin sahibi Muhammed'dir"* ibaresi yazılıdır (Aydın, 2017, s. 486-487).

Fotoğraf 8. Ahşap mihrap

Alâeddin Camii günümüze gelene kadar çok fazla tamir edildiğinden yapının ilk halinden farklılaştığı düşünülmektedir (Esemenli, 1995, s. 328). Osmanlı dönemi belgelerinde caminin 1709, 1725, 1848, 1850, 1851, 1854, 1861 ve 1896 yıllarında onarılmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Aydın, 2017, s. 472).

Alâeddin Camisi'nin orijinal yapısında değişimlerin olması sebebi ile minaresinin vaziyeti de tartışmalıdır. Evliya Çelebi, Alâeddin Camisi'ni kurşun kubbeli ve bir minareli olarak tanıtmıştır (Derviş Mehmet Zillî, 2011, s. 89). Deniz Esemenli caminin orjinal minarelerinin yıkılış tarihinin bilinmediğini ve kuzey avlu ortasındaki minarenin de sonradan eklendiğini söylemiştir (1989, s. 328). S. Redford ise Alâeddin Cami'sinin Pervâne döneminde iki minareli yapıldığını ve bu görüşünü ise Selçuklu mimarisinde çift minare modeli tarzının kullanılmasına dayandırmaktadır. Selçuklu eserlerinden Sivas Gök Medrese'de kullanılan çift minare tarzını örnek gösteren S. Redford, Alâeddin Camisi'nin de bu mimari modelden etkilendiğini belirtir (Redford, 28 Ocak 2018). Burada S. Redford'un örneklendirmesi medrese yapısı üzerinedir. Alâeddin Camisi'nin Evliya Çelebi tasvirlerinde tek minareli olarak anlatılması sebebiyle iki minareli olduğuna dair kesin bilgi veremeyiz.

1.1.3. Pervâne Medresesi: Türkiye Selçuklularının 1214 yılında Sinop'u aldıktan hemen sonra bölgede cami ve medrese inşa ettiklerinden dolayı Pervâne Medresesi'nin yapılışının I. İzzeddîn Keykâvus döneminde gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Turan, 1971, s. 306). Ancak genel yargı Pervâne Medresesi'nin Sinop'un Selçuklular tarafından yeniden alınması sonrasında Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından inşa edildiği yönündedir. Medreseye Ulu Cami Medresesi ve Alaiye Medresesi gibi isimler de verilmiştir (Ülkütaşır, 1949, s. 141; Kuran, 1969, s. 86-87).

Pervâne Medresesi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabeden kim tarafından ve kaç tarihinde yapıldığı tespit edilmektedir. Metinde Sinop'un gayrimüslimlerden alındığı da ayrıca belirtilmiştir. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"1. Allah'ın yardımı ve başarılar sağlamasıyla

2. Sinop şehri fethedildiği zaman

3. Kafirlerin elinden

4. Allah nazarında fakir bir kul olan

5. İnanışları kuvvetli, alimler babası, kendisiyle övünülecek kul

6. Mehmet oğlu Ali'nin oğlu Süleyman (gayretiyle) -Allah onların sonunu iyi kılsın- yapılması emredildi

7. Bu mübarek medresenin, ve tamamlanması 661/(1262-1263)[7] *senesinin aylarında başarıldı"* (Aydın, 2006, s. 261).

Fotoğraf 9. Pervâne Medresesi giriş kapısı ve giriş kapısı üzerindeki kitabe.
(Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Pervâne Medresesi'nin içerisinde Gazi Çelebi Türbesi de bulunmaktadır. Gazi Çelebi'ye ait bu türbede olan mezarlardan birinin kızına ait olduğu ileri sürülmüştür. Gazi Çelebi'nin mezar taşı Selçuklu tarzında yapılan uzun bir sanduka şeklinde olup bunun baş ve ayak taşlarında Gazi Çelebi ve babasının adları yazılıdır. Ayrıca Gazi Çelebi'nin ölüm tarihi de yazılıdır (Ülkütaşır, 1949, s. 148). Türbedeki mezar taşları üzerindeki kitabelerin tercümesi:

Mezar taşının güney yüzü üzerindeki kitabenin tercümesi:

"Bu Mesut Çelebinin oğlu Gazi Çelebi'nin kabridir; Allah onların toprağını temiz kılsın".

Mezar taşının kuzey yüzündeki kitabenin tercümesi:

" 722/(1322-1323) senesi tarihinde" (Aydın, 2006, s. 262).

Fotoğraf 10. Gazi Çelebi Türbesi. Baştaki kızı, arkadaki Gazi Çelebi makamı.

[7] Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Sinop'u Trabzon İmparatorluğu'ndan 1266 yılında aldığını kaynaklar bildirmektedir (Turan, 1971, s. 528-529). Kitabeye göre ise Pervâne'nin Sinop'u aldıktan sonra 661 yılında medreseyi yaptırdığı anlaşılmaktadır. Burada verilen 661 yılı tarih çevirme kılavuzunda 1262/1263 yılına karşılık gelmektedir (http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu).

Pervâne Medresesi'nin ana eyvanının 1307 yılında kapatıldığı üzerinde yer alan kitabeden anlaşılmıştır. Dikdörtgen kesme bir taşın içerisinde yer alan kitabenin üstünde diğer bir çerçevenin içinde ise tuğra ve ay-yıldız motifleri yapılmıştır (Aydın, 2006, s. 262).

Fotoğraf 11. Pervane Medresesi'nin ana eyvanı üzerine yapılan kitabe.

Kitabenin Türkçe tercümesi şöyledir:

"Tanrı yardımcısıdır.

1. *Yardımseverlerin lütfu ile işe başlanıp*
2. *Dört tekbir ile tarihini yazdım Faik*
3. *Bir vatan sevgisi ile kolaylaştırdı*
4. *Pek güzel oldu bu medresenin onarımı*

1307" (Aydın, 2006, s. 262)

Pervâne Medresesi, "*iki eyvanlı, 10 derslikli, 7 odalı, müştemilatlı, orta kısmında üstü açık avlu, avlu ortasında şadırvanı bulunan bir yapıdır*" (Kemaloğlu, 2015, s. 100). Pervâne Medresesi günümüze gelene kadar çok tamir geçirse de 1889, 1924 ve 1925 yıllarında yapılan tamirler tespit edilmiştir (Aydın, 2006, s. 266).

Fotoğraf 12. Pervâne Medresesi'nin avlusu ve şadırvanı. (Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Sinop'ta en önemli medresenin Pervâne Medresesi olduğu bilinmektedir. Pervâne Medresesi dışında medrese yapılıp yapılmadığı ise net değildir. Sinop'un ilk fethedildiği zamanlara ait bulunan iki kırık kitabe parçasının bir medreseye ait olduğu fikrini M. Şakir

Ülkütaşır ileri sürmüştür (1976, s. 121). Metin Sözen ise Sinop'ta farklı dönemlerde altı medrese yapıldığını, ancak günümüze Pervâne Medresesi'nin kaldığını söylemektedir (1970, s. 126).

1.1.4. Selçuklu dönemi diğer mimari eserler: Kale Camii (İbrahim Bey Camii), Seyyid Bilal Türbesi, Yukarı Hamam, Durağan Kervansarayı gibi yapılarında, Selçuklular dönemi mimari eserlerinden olduğu bilinmektedir.

Kale Camisi'nde Türkiye Selçukluları, Candaroğuları ve Osmanlılar dönemine ait kitabeler tespit edilmiştir. Halk arasında Kale Camii[8] olarak bilinmesine rağmen İbrahim Bey Camii şeklinde de isimlendirilmiştir. Sinop'un I. İzzeddîn Keykâvus tarafından alınması sırasında içkale yapılırken bu caminin de inşa edildiği tahmin edilmektedir (Ülkütaşır, 1934, s. 19-20; Esemenli, 1990, s. 170-171; Crane, 1993, p. 8). Kale Camisi'nin üzerindeki kitabede *"Ebu'l-feth Keykâvus bin Keyhüsrev"* döneminde *"İsmail bin Yûsuf"* isimli biri tarafından yapıldığı yazılmaktadır (Ünal, 2014, s. 302). Kale Camii, zaman içerisinde harap olduğundan 1341 yılında Candaroğlu İbrahim Bey ve Osmanlı döneminde ise 1519 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından onarımdan geçirildiği bilinmektedir (Ülkütaşır, 1934, s. 20; Ulus, 2014, s. 32; Kuru, 2001, s. 164). Candaroğulları dönemindeki kitabede *"Gıyâsü'd-dünya ve'd-dîn İbrahim b. Süleyman"* ifadesi ile İbrahim Bey'in ölüm yılı olan 1341 yazılmaktadır (Ünal, 2014, s. 309). Caminin batı tarafında 1519 yılına ait kitabenin kaleye ait bir kitabe olduğu ve sonradan camiye taşındığı bilinmektedir (Ünal, 2014, s. 302). Kale Camii 1920 yılında harap halde iken, sonradan içkaleden geçirilen yoldan dolayı tamamen yıkılmıştır (Ünal, 2014, s. 309).

Seyyid Bilal Türbesi'nin yapılış tarihi ile ilgili bilgilere bakıldığında Seyyid Bilal'in tarihi bir şahsiyet olarak ortaya çıktığı dönemlere kadar götürülmektedir. Genelde evliya sınıfından olarak tanınan Seyit Bilal hakkında bilinen rivayet şöyledir: Emeviler döneminde İstanbul'un fethi için Horasan'dan topladığı gönüllü askerlerle yola çıkarak Karadeniz üzerinden İstanbul'u kuşatmaya hareket ettiği sırada denizde çıkan fırtınadan dolayı Sinop Limanı'na sığınıp buradaki tekfurdan yardım istemiştir. İlk aşamada tekfur Seyyid Bilal ve yanındakilere yardım etmişken, sonrasında gece baskın düzenleyerek rivayete göre Seyyid Bilal'i başı gövdesinden ayrılacak şekilde şehit etmiştir. Ancak Seyyid Bilal'in bu aşamada başını koltuğunun altına koyup tekfurla savaşması üzerine meydana gelen bu olağanüstü durum gözden kaçmamıştır. Tekfur, din adamlarını çağırarak olay ile ilgili görüş almış ve sonuçta Seyyid Bilal'in Allah'ın sevdiği bir kul olduğu düşüncesine karar verilerek mezarının üzerinin çatıyla kapatılması kararlaştırılmıştır. Tekfur ise Seyyid Bilal'in eşiğine gömülerek gelen ziyaretçilerin mezarını çiğnemesi sonucu affedileceği düşüncesi ile aynı yerde mezarı yapılmıştır (Esemenli, 1990, s. 113-114). Böylece Seyyid Bilal makamının ilk kez İstanbul kuşatmasına giderken Sinop'ta şehit edilmesi ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Selçuklular Sinop'u fethettikten sonra Seyyid Bilal Türbesi'ni kendi mimarilerine göre yeniden imar etmişlerdir. Türbenin kapısının yönünün değiştirilerek bugünkü mimarisindeki konuma getirildiği bilinmektedir. Seyyid Bilal'in konakladığı yere ise bugün Alâeddin Camii inşa edilmiş ve kardeşi Seyyid Ali Ekber ise caminin yanındaki Yeşil Türbe'de gömülüdür (Esemenli, 1990, s. 114). Seyyid Bilal Türbesi, Sinop'un doğusunda Cezayirli Ali Paşa Camisi içindedir (Gökoğlu, 1952, s. 302).

[8] H. Crane'nin kayıtlarında ismi Kale Mescit'i şeklinde zikredilir ve yapılış tarihi (612/1215) olarak belirtilmiştir (1993, p. 8).

Fotoğraf 13. Seyyid Bilal Türbesi'nin içerisinin görüntüsü. Büyük sanduka Seyyid Bilal'e aittir. (Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Seyyid Bilal Türbesi ile ilgili bilgilerin doğruluğu tartışmalıdır. İsminden dolayı Bilal-i Habeşî'ye veya Buhara'dan gelen Kutb-ül Arifin Seyyid İbrahim Bilal'e ait olduğu ileri sürülen türbenin bu şahıslarla ilgisi tespit edilememiştir (Ünal, 2014, s. 324; Esemenli, 1990, s. 112). Türbe içinde sağdaki büyük ve ahşap sanduka Seyyid Bilal'e ait iken; solda ise ikisi kitabesiz olup toplam üç mezar vardır. Emir Tayboğa'ya ait olduğu düşünülen mezarın üzerinde şunlar yazılıdır: *"Ey Tanrım, bu türbenin sahibi Yaş Bey diye anılan Hoca Ebubekir oğlu Oğul Bey oğlu İlbasmış'ın oğlu Emir Tayboğa'yı mağfiretine mazhar et. Rahmetli Tayboğa'nın oğlu Emir Beygelmiş 697/1297 yılı recep ayı tarihinde bu makamın imarını emretti."* (Esemenli, 1990, s. 112). Mezardaki kitabeden Emir Tayboğa'nın oğlu Beygelmiş tarafından makamının yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Gökoğlu, 1952, s. 303; Crane, 1993, p. 33-34). Mezardaki yazılar Selçuklu neshi karakterindedir. Burada mezarları olan kişilerinde Emir Tayboğa'nın akrabaları oldukları düşünülmektedir (Esemenli, 1990, s. 113). Seyyid Bilal Türbesi'nin bahçesinde Osmanlı döneminin önemli kişileri gömülüdür (Esemenli, 1990, s. 115).

Fotoğraf 14. Seyyid Bilal Türbesi içerisindeki mezarlar.

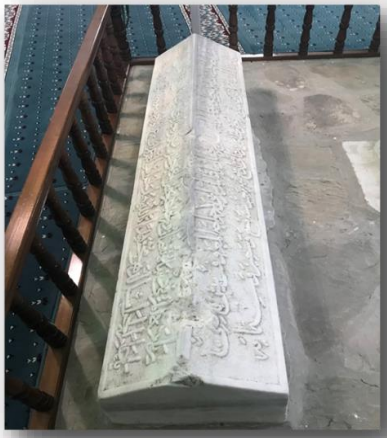

Fotoğraf 15. Emir Tayboğa'ya ait mezarın üzerindeki kitabe.

Fotoğraf 16. Seyyid Bilal Türbesi bahçesinde Osmanlı dönemine tarihlenen mezar örnekleri.

Ahmet Gökoğlu, Sinop Alâeddin Camisi'nin hemen yanında Muînüddin Süleyman Pervâne'nin 1268 yılında Yukarı Hamam'ı yaptırdığını söylenmiştir (1952, s. 378). Deniz Esemenli ise Yukarı Hamam'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 1215 yılına tarihlendirmesinden dolayı Sinop'un fethinden hemen sonra yapıldığını belirtmektedir (1990, s. 134). Bu eser Alâeddin Hamamı olarak da bilinmektedir. Bugünkü konumuna bakarsak cami, medrese ve hamam üçlemesi ile bir külliye görüntüsü vermektedir. Bu görüntüsü ile Kayseri Hunat Hatun Külliyesi'ne benzetilmiştir (Esemenli, 1990, s. 134-135).

Fotoğraf 17. Yukarı Hamam. (Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi)

Durağan Kervansarayı'nın kitabesinden anlaşıldığına göre bu yapı Türkiye Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin döneminde vezir Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından 1266 yılında inşa edilmiştir (Esemenli, 1990, s. 238). Eser etrafında yok olan cami ve medresesi ile külliye şeklini anımsatmaktadır. Kervansarayın kendisine beş kilometre uzaklığında olan hamamı da yok olmuştur (Esemenli, 1990, s. 239).

Fotoğraf 18. Durağan Kervansarayı. (Sinop Arkeoloji Müzesi Arşivi)

1.2. Sinop'ta Türkiye Selçuklu Devleti döneminde yaşayan ünlü şahsiyetler

1.2.1. Emir Tayboğa: Emir Tayboğa, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Sinop'u ele geçirmeye çalıştığı dönemde bölgede muhafız kuvvetleri komutanı (1270'lerde) olarak bilinen zattır (Yakupoğlu, 2009, s. 106-107). Emir Tayboğa'nın ata ve akrabalarının Yeşbek (Yaşbek), Beklemiş, İl-basmış, Bay-gelmiş gibi isimler kullanması dolayısıyla Kıpçak veya Uygur kökenli olabileceği ileri sürülmüştür. Yine Kıpçakların Memlükler ile yaşamaları ve burada Tayboğa isminin çokça kullanılmasından dolayı Emir Tayboğa'nın soyu bu Türk kavmine dayandırılmıştır. Selçuklular tarafından Emir Tayboğa'ya Sinop'un mülk olarak verilmesi sonrasında buraya yerleştiği (Yakupoğlu, 2009, s. 106-107) ve onun Sinop ile çevresindeki Oğuz Türk boyu olan Çepnilerin beyi olduğu bilinmektedir (Ülkütaşır, 1949, s. 144; Gökoğlu, 1952, s. 303). Emir Tayboğa'nın Sinop'un Gerze ilçesinde Çeçe Sultan Köyü'nde gömülü olan Mehmet Caca (Çeçe Sultan) Bey ile kardeş olması da onun Türk bir aileden geldiğini göstermektedir

(Ülkütaşır, 1949, s. 143).

Emir Tayboğa'nın mezarı bugün Sinop merkezdeki Seyyid Bilal Türbesi içerisindedir. Evkaf kayıtlarında türbenin ismi Bilal Habeşi olarak yazılmıştır. Ancak Bilal Habeşi'nin Şam'da ölmüş olması ve Sinop'a geldiğine dair kayıt olmaması dolayısıyla isimlendirmede hata oluşmuştur. Emir Tayboğa'nın mezarının üzerindeki kitabeden bu mezarın ona ait olduğu tespit edilmektedir (Ülkütaşır, 1949, s. 144). Ülkütaşır'a göre Emir Tayboğa, Seyyid Bilal Türbesi'ni ve Cezayirli Ali Paşa Camisi'ni yapmıştır (Ülkütaşır, 1949, s. 144).

1.2.2. Çeçe Sultan: Gerze Yenikent'teki (Gürcüvet) Çeçe Sultan Türbesi'nin kitabesi, Çeçe Sultan hakkında bilgi verir, ancak bu yazılar zamanla okunamaz hale gelmiştir. Çeçe Sultan Türbesi'nin sahibi Çepni Türkleri beyi olan Tayboğa'nın kardeşi Mehmet Çeçe Bey'dir. Asıl ismi Seyyid Muhammed olan Çeçe Sultan Horasan'da yaşamıştır. Babasının ismi Seyyid Abdullah olup 12 imamın yedincisi Musa El-Kazım'ın ve aynı zamanda Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in yedinci göbekten torunudur. Sinop merkezdeki Yeşil Türbe'de 1920'li yıllarda bulunan tasdiksiz şecereye göre; Çeçe Sultan, Sinop merkez Ada Mahallesi'nde metfun bulunan Seyyid İbrahim Bilal Hazretlerinin yeğenidir. Alâeddin Cami'nin doğusunda ve Sakarya Caddesi üzerinde yer alan Yeşil Türbe'de yattığı kabul edilen Seyyid Yeşil Mustafa Baba'nın Çeçe Sultan'ın torunu olduğu da söylenmektedir (Çek, 2017, s. 106). *"Sözlü kaynakların aktardığı şecereye göre Yeşil Mustafa Baba'nın silsilesi şöyledir: Hz. İmam Ali'nin oğlu Hz. Seyit İmam Hüseyin oğlu Hz. Seyit İmam Zeynel Abidin oğlu Hz. Musa Kazım oğlu Hz. Seyit Abdullah el Ekber oğlu Hz. Seyit Muhammed el meşhur Çeçe Sultan oğlu Hz. Seyit Musa oğlu Hz. Seyit İsa kızı Hz. Seyide Fatma kızı Hz. Seyide Halime oğlu Hz. Şeyh Seyit Mustafa Göllü oğlu Hz. Şeyh Seyit Recep oğlu Hz. Şeyh Seyit Mustafa (r.a)"* (Çek, 2017, s. 106).

Fotoğraf 19. Çeçe Sultan Türbesi Kitabesi. (Sinop Arkeoloji Müzesi)

Çeçe Sultan ile ilgili rivayetlerde onun Horasan'dan gelen alperenlerden olduğu, Malazgirt Savaşı'nda bulunduğu, daha sonra Sinop'a bugünkü Çeçe Sultan Köyü'ne yerleştiği, burada Müslümanlığı ve Türklüğü yayan bir savaşçı olduğu dile getirilmektedir(Çek, 2017, s. 107). Çeçe Sultan'ın geçmişte zaviye/vakıf olarak adlandırılan türbesi günümüzde yaz aylarında en çok ziyaret edilen makamlardandır. Türbede ailesine ve sancaktarına ait mezarlar ile birlikte bölgede pek çok ziyaret yerinde rastlandığı gibi, siyah bir dilek taşı da bulunmaktadır (Çek, 2017, s. 109). Türbede Çeçe Sultan'a ait bir sancak hâlâ saklanmaktadır. Bu civarda Çeçe Sultan'ın adamlarından Şeyh Hüseyin'in de mezarı bulunmaktadır (Yakupoğlu, 2009, s. 292).

Fotoğraf 20. Çeçe Sultan Türbesi. (Arkeoloji Müzesi Arşivi)

1.2.3. Sarı Saltuk: Sarı Saltuk'un Sinop yakınlarında Haynup Kalesi çevresinde doğduğu, (Demir & Erdem, 2007, s. 24; Yakupoğlu, 2014, s. 203; Demir, 2013, s. 35) Seyyid Battal Gazi'nin soyundan geldiği ve kırk yaşına ulaştığında evliya makamına erişip Allah dostlarından olduğu bilinmektedir (Demir & Erdem, 2007, s. 21). Rivayete göre Seyyid Battal Gazi rüyasında Peygamberi görmüştür. Peygamber rüyada Seyyid Battal Gazi'ye Sarı Saltuk isminde birisinin neslinden gelerek Anadolu'da İslamiyet'i yayacağını ve kâfirleri Müslüman edeceğini söylemiştir (Demir & Erdem, 2007, s. 21; Demir & Erdem, 2007, s. 39).

Sarı Saltuk'un isimlendirmelerinde çeşitlilik söz konusudur. Sarı Saltuk'un asıl isminin Şerif Hızır/Hızır olduğu belirtilir (Demir & Erdem, 2007, s. 37; Demir & Erdem, 2007, s. 21). Saltuk-nâme'de Şerif, Aliyon isimli birini Müslüman ederek ona İlyas-ı Rumî ismini verdiğinde; Aliyon da Şerif'e Farsça güçlü, kutlu anlamına gelen Saltık ismini vermiştir (Demir & Erdem, 2007, s. 34-35; Ebü'l-Hayr-ı Rumî, 1988, s. 18-19; Demir & Erdem 2007, s. 49; Yakupoğlu, 2014, s. 203-204). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ise sarışın olduğu için Ahmet Yesevi tarafından Sarı Saltuk isminin ona verildiği belirtilmiş ve aynı eserde künyesi Saltık Bay olarak söylenmiştir. Asıl ismi ise Muhammed Buharî olarak geçmektedir (Derviş Mehmet Zillî, 2010, s. 404). Sarı Saltuk'un babasının ismi Seyyid Hassan b. Seyyid Hüseyn b. Muhammed b. Ali olduğu için hem seyyid hem de şerif soyundan geldiği düşünülmüştür (Ocak, 2011, s. 35).

Sarı Saltuk'un ataları Sinop'ta tanınmış kişilerdir. Dedesi Seyyid Hüseyin hatip olup, babası Seyyid Hasan ise hitabet sahibi bir zattır. Sarı Saltuk'un babası Seyyid Hasan Kastamonu'da yaşayarak o zaman bölgede gaza yapmıştır. Sarı Saltuk üç yaşında iken babası Amasya emiri tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (Demir & Erdem, 2007, s. 24; Yakupoğlu, 2014, s. 203). Annesi Rebi ölünce yalnız kalan Sarı Saltık'a Seravil isminde biri lalalık yapmış ve Abdülaziz isimli biri de ilim öğretmiştir (Demir & Erdem, 2007, s. 24-25; Demir & Erdem, 2007, s. 40; Ebü'l-Hayr-ı Rumî, 1988, s. 3). Cevdet Yakupoğlu'na göre Sarı Saltuk'un Seravil'in gözetiminde olduğu dönem II. Rükneddin Süleymanşah ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sultan oldukları zamanlara tesadüf etmektedir (Yakupoğlu, 2014, s. 203).

Sarı Saltuk, hayatının belli bir zamanını Sinop'ta geçirmiş ve buradan gaza faaliyetleri yapmıştır. Sarı Saltuk, ilk olarak babasının intikamını almak için Amasya Bey'i Tiryanos'u öldürmüştür. Bunun üzerine Tiryanos'un oğlu otuz bin kişilik ordu toplayarak Sarı Saltuk'u yakalamak için Sinop'a sefer düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır (Ebü'l-Hayr-ı Rumî, 1988, s. 5-13; Demir & Erdem, 2007, s. 44-45; Yakupoğlu, 2014, s. 203-204). Sarı Saltuk'un Sinop

üzerinden Kırım taraflarına gittiği ve Kırım'dan da Sinop'a geçtiği bilinmektedir. Yine Sarı Saltuk, Sinop üzerinden Dobruca'ya Çepniler ile beraber göçmüştür (Ocak, 2011, s. 66). Büyük ihtimalle Moğollarla mücadele eden II. İzzeddin Keykavus'a sempati duyan Sarı Saltuk Balıkesir yöresindeki on iki bin kişilik aşiretiyle sultanın isteği üzerine Bizans İmparatoru VIII. Mihail'in tahsis ettiği Dobruca'ya yerleşmiştir. Sarı Saltuk daha sonra aşiretini alarak Berke Han'ın kendilerine tahsis ettiği Deşt-i Kıpçak'a göçmüştür. II. İzzeddin Keykavus'un Deşt-i Kıpçak'ta olduğu sıralarda buraya göçen Sarı Saltuk onun ölümüyle aşiretini alarak Dobruca'ya dönmüştür (Ocak, 2011, s. 67-68). Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Sarı Saltuk'un göç sırasında rehber olması onun aynı zamanda aşiretin reisi olduğu kanaatini doğurmuştur. Bu durumda Sarı Saltuk hem boy beyi hem de şeyh olarak karşımıza çıkmaktadır (Ocak, 2011, s. 67).

Günümüzde çok yönlü olarak araştırılan Sarı Saltuk, Türkistan'daki Ahmet Yesevi geleneğini Anadolu ve Balkanlara taşıyan önemli derviş olarak bilinmektedir. Sarı Saltuk sadece Anadolu'ya mal olmayarak İran, Hindistan, Kafkasya, Türkistan, Çin, Kırım, Endülüs, Güneydoğu Avrupa gibi birçok coğrafyada iz bırakan önemli bir şahsiyettir (Aytaş, 2015, s. 88; Canım, 2014, s. 286; Güzel, 2014, s. 25; Uçkun, 2014, s. 131-133; Aytaş 2013, s. 45; Yüce, 2014, s. 142). Sarı Saltuk genelde alperen olarak tanındığı için (Ocak, 2011, s. 41) yaşadığı dönemde bu durumdan dolayı popüler olmuştur. Kaynaklarda, Sarı Saltuk sahip olduğu manevi güç sayesinde kâfirlerle savaşmış ve mücahit kimselere yardım eden bir kişi olarak tanımlanmıştır (Ocak, 2011, s. 40-41). İbn Battûta, Balkanlardaki halkın Sarı Saltuk'u eren bildiğini söyler. Fakat halkın anlattıklarını dini kurallarla bağdaştırmayan İbn Battûta, Sarı Saltuk'un yaptıklarını şeriata uygun görmemektedir (2018, s. 331). Evliya Çelebi'ye göre Sarı Saltuk keşif ve keramet sahibi yüce bir zattır. Sultan Beyazıd, Sarı Saltuk'un Babadağı'ndaki kabri üzerine türbe, cami, medrese, han ve hamam yaptırmıştır (Derviş Mehmet Zillî, 2010, s. 405). Velâyetnâme'deki rivayetlerde ise Hünkar Hâcı Bektâş-ı Velî'nin Sarı Saltuk'a himmet ve nazar ederek ona eren vasfını kazandırdığı tespit edilmektedir. Hünkar Hâcı Bektâş-ı Velî'nin, koyun güderken karşılattığı Sarı Saltuk'a "yürü, seni Anadolu'ya saldık" demesiyle o Sinop üzerinden Karadeniz kıyısına ulaşıp sonra Gürcistan'a doğru gitmiştir (Hâcı Bektâş-ı Veli, 2007, s. 350-353). Velâyetnâme'de Sarı Saltuk'un İslam'a hizmetleri, kerametleri ve Hünkar Hâcı Bektâş-ı Velî'nin himmetine eriştiği anlatılmıştır (Hâcı Bektâş-ı Veli, 2007, s. 354 vd.).

Evrensel kimliği ile de dikkat çeken Sarı Saltuk, hem İslam hem de Hıristiyan dünyasında hürmet edilen nadir şahsiyetlerdendir. Hristiyanlar arasında Sarı Saltuk, Aya Nikola isimli bir aziz olarak kabul görmüştür. Alevi-Bektaşi geleneğinde de "Sarı Saltuk Kültü" oluşmuştur. Bu tür kültlerin ve farklı inançlarda Sarı Saltuk imajının varlığı onun öldükten sonra birçok ziyaretgâhının olmasına sebep olmuştur (Temizyürek, 2014, s. 135). Sarı Saltuk bütün dilleri bildiği gibi dini konulara da vakıf âlim bir zattır. Hem Kur'an-ı Kerim'i hem de İncil'i ezbere bildiği ileri sürülmektedir (Aytaş, 2013, s. 44; Akalın, 1998, s. 25). Saltukname'de bu durum şöyle anlatılmıştır: *"Şerif dört kitabı okumuş, on iki türlü dil bilirdi. İlmi ehlinden öğrenmişti"* (Demir & Erdem, 2007, s. 26). Sarı Saltuk Müslümanlar için bir gazi derviş iken; Hristiyanlar ise yardım amaçlı kendisine başvurulan bir aziz olarak görürler (Özkan, 2014, s. 245).

Sarı Saltuk'un ölümü ve sonrasındaki gelişmeler günümüze kadar isminin gelmesinde etkilidir. Sarı Saltuk'un kâfirlerle yaptığı mücadelede yaralandığını gören Müslümanlar, onu evine götürseler de öleceğini anladığından onlara vasiyette bulunmuştur (Ocak, 2011, s. 54). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre Sarı Saltuk vasiyetinde yedi kralın tabut hazırlamasını istemiştir. Moskof, Leh, Çeh, İsveç, Edirne, Boğdan, Dobruca Kralları tabutu alıp ülkelerine götürmüşlerdir (Derviş Mehmet Zillî, 2011, s. 742-744; Derviş Mehmet Zillî, 2010, s. 404). Sarı Saltuk yedi bey tarafından istenmiş iken mezar sayısının bu sayıyı aştığı bilinmektedir:

"Arnavutlukta, Kroya (Akçahisar) ile Ohri Gölü kenarındaki Sveti Naum manastırında; Yugoslavya'da Kosova ile Arnavut hududu arasındaki Altıneli (Hās) bölgesinde ve Bosna'da Mostar civarında (Hersek sancağı) Blagay köyünde; Yunanistan'da Korfu adasında; Romanya'da Babadağı şehrinde (Moldavya, Boğdan'da); Dobruca'da, Kaliakra'da; Türkiye'de Edirne civarındaki Babaeski'de, Anadolu'da Bor şehrinde. Fakat en mühim türbesi Babadağındadır" (Okiç, 1952, s. 52-53). Sarı Saltuk'un birden fazla yerde gömülmesindeki amaçlar arasında ziyaretine gelen insanların İslamiyet'e bağlılığını sürdürme ve ilgi uyandırma olabileceği düşünülebilir (Okiç, 1952, s. 53).

Sarı Saltuk ile ilgili rivayetlerde menkıbevi şahsiyetini gösteren özelliklerden biri onun tahta kılıç kullanarak gaza yaptığına dairdir. Sarı Saltuk olağan üstü vasıflarının *"çok uzaklarda olsa bile, aleyhine söylenenleri işitebilmekte, oturduğu yerde bir kılıç darbesiyle düşmanı öldürebilmekte, bir diyardan bir diyara bir anda gidebilmekte, ancak düşmanları ona hiçbir şekilde tesir edememektedir. Ok atarlar batmaz, kılıç vurular kesmez, sihir yaparlar tesir etmez, suya atarlar boğulmaz, ateşe atarlar yanmaz. Bütün cinler ve melekler Sarı Saltık'ın yardımcısıdır. Hatta cinlerden birisiyle ahiret kardeşi bile olmuştur. Düşmanları ise kâfirler, zalimler, cadılar, devler, ejderhalar ve kötü cinlerdir"* (Tuğrul, 2014, s. 122-123) şeklinde anlatılması ile o, destanımsı bir karakter olmuştur. Akalın'a göre Sarı Saltuk hakkındaki menkıbeler ile diğer gazi ve velilerin menkıbelerinin karışmış olması dolayısıyla onun hayatı hakkındaki gerçeklerin tespitinin zorluğu ortaya çıkmıştır (1998, s. 9).

Sonuç olarak, Saltuk-nâme'de olayların geçtiği mekânlar arasında Sinop önemli bir yerdir. Saltuk Gazi'nin başından geçen olaylar Sinop'ta başlar ve o, buradan hareketle etraftaki yerlere cenk ve gazalar yapmıştır. Sinop'ta başlayan faaliyetleri Afrika, Asya ve Avrupa'ya kadar yayılan Sarı Saltuk, insanlığı doğru yola sevk etmek için mücadele vermiştir (Demir & Erdem, 2007, s. 29-30). Sinop'ta Sarı Saltuk'un makamının olup olmadığı hakkında iki farklı görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre Sinop'un Durağan ilçesinin Yağbasan Köyü'nde ve Yeni Cuma'da Sarı Saltuk makamı bulunmaktadır (Aslıyüce, 2017, s. 339). İkinci görüş ise Sinop'tan başlayarak evrenselleşen Sarı Saltuk'un türbesinin veya makamının Sinop'ta tespit edilmediği yönündedir (Yüce, 2014, s. 142).

1.2.4. Sa'deddin Mes'ud: Selçuklu döneminde yaşamış âlim, şair ve tabiptir (Turan, 1988, s. 156; Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyî, 2018, s. 20). Hakkındaki bilgileri mektuplarından tespit edebiliyoruz. Sa'deddin Mes'ud'un özel mektuplarının olduğu kitabında, dostlarıyla mektuplaştığı görülmektedir. Kitabındaki mektuplar Selçuklu devlet yönetimine dair bilgiler içermekle birlikte, dönemin sosyo-kültürel ve edebi hayatını da yansıtırlar (Turan, 1988, s. 156).

Sa'deddin Mes'ud'un Sinop ile ilgili yazıları (Peacock, 2010, p. 115) Selçuklular zamanında şehrin durumu hakkında bilgi verdiğinden önemlidir. Eski Çağ yazarlarından Strabon'un doğa ve insanlar bakımından güzel olarak tasvir ettiği Sinop (Strabon, 2009, s. 23) için Sa'deddin Mes'ud' da benzer ifadeler kullanmıştır ve şehir ile ilgili yazdığı metinler şöyledir: *"Latif, neşeli ve güzel bir yer olan Sinop beldesi hakkında ne denilebilir! İki deniz arasında bulunan bu şehrin toprağı amber ve havası misktir. Bağ bağ üzerine, dal dal üstüne, sofa sofa üzerinde, köşk köşk üstündedir. İnsanları zarif, tabiatları hoştur. Gönül bağlarlar ve âşina yüzlüdürler. Zemini cennet gibidir, orada âhû gözlü inciler vardır. Çocukları nar tanesine benzer; öpmek ve sarılmak için çok parlak, dudakları şeker ve yanakları naziktir. Pervin yıldızı onların incilerinden çok sönük bir hale gelir. Orada bulunan kızlar bedr-i tam gibidir ve her ne arzun var ise hâsıl olur. Her biri Tatar âhusûna benzer; zülüfleri misk gibi kokar; dudakları kırmızı gül çiçeğidir. Memeleri fildişi hokkasına benzer. Bunlar Rus, Alan, Rum; Kıpçak, Karluk (Ḫalluḫ) ve Keşmir dilberleri olup hepsi kendi güzelliğinde sultandır ve her birine can müştaktır. Boy ve bosları nârvan ağacı gibi olup gül yanaklı ve gümüş tenlidirler; endâmları mevzun, yüzleri güzel, bakışlarından da ne kadar lütufkârdırlar. Onlardan bir tane ele geçirirsen o anda bahtiyar olursun. Hoş şehirler vardır, ama Allah'ım böyle bir şehir nerede bulunur!"* (Turan, 1988, s. 159-160).

Sa'deddin Mes'ud' Sinop için yine şöyle demektedir: *"Burası şehir değil, meğer cennet imiş;*

toprağı amber, suyu baldır. Sağa sola koşan çocukları meleklere eş, âhû gözlüdür. Bunlar Rum, Kıpçak veya Uygur güzeli midir? Meğer burası Çin yolu üzerinde bir put-hâne imiş. Leylâ olur, mecnun gibi söyler: O hoş Husrev, o güzel Şîrîn budur!. Bu şehirde ne din kalır, ne dünya; dünya yoksa dinin yeri nedir?" (Turan, 1988, s. 160-161).

Sa'deddin Mes'ud'un şiirlerinde kozmopolotik bir şehir olarak gördüğümüz Sinop'ta yaşayan milletler şunlardır: "*Rus, Alan, Rum, Kıpçak, Karluk (Ḫalluḫ) ve Keşmir*" (Peacock, 2010, p. 115; Turan, 1988, s. 159-160). Orta Çağ kaynaklarında "Âşıklar Adası" manasına gelen Cezîret ül-ʿuşşak lakabının Sinop için kullanılması Sa'deddin Mes'ud'un şiirlerindeki temaya uygun görülmektedir (Turan, 1988, s. 161).

1.2.5. Müeyyidüddîn el-Cendî: Ebû Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sa'îd el-Cendî Kazakistan'daki Cend şehrinde dünyaya gelmiştir (Uludağ, 1993, s. 361; Kunt, 2013, s. 190). Hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı olmakla birlikte eserlerinden tasavvuf yaşantısı tespit edilmiştir (Uludağ, 1993, s. 361). Cendî, *Nefhatü'r-rûh ve Tuhfetü'l-fütûh* kitabında anlattığına göre ilk hocası olan babası onun tasavvuf eğitimi almasını istememiştir. Babasının bu isteğini reddeden Cendî sahip olduğu malları ona bağışlayarak Hacca gitmek için memleketinden ayrılmıştır (Kunt, 2013, s. 190).

Cendî, Allah yolunda kendini yetiştirmek için uğraş verir ve bu amaçla Sadreddin Konevi'nin müritlerinden olup ona hizmet eder. Tasavvuf eğitimini Sadreddin Konevi'nin gözetiminde tamamlamıştır (Uludağ, 1993, s. 361).

Cendî, Anadolu'daki yaşantısını uzun süre şeyhine hizmetle geçirmekle birlikte Sadreddin Konevi'nin vefatı (1274) sonrası Konya'daki Konevî Hânkâhı'ndan ayrılarak Tokat ve Sinop çevresindeki Pervâneoğulları topraklarında yaşamıştır. Konya'yı terk etmesinde o zaman ki Moğol baskısının etkisi vardır. Moğolların İç Anadolu'da baskın olduğu bir dönemde Sinop'un daha güvenli bir şehir olması, ilim adamlarının buraya göçünde etkilidir. Sinop'a gelen Cendî uzun süre buranın da güvenli olmayacağını düşünerek Bağdat'a geçmiş ve burada Konevîlik tarikatını öğretmeye çalışmıştır. Cendî, Bağdat'ta mehdi iddiasıyla ortaya çıkan birinin kendisine bunu zorla onaylatma sorunu ile karşılaşmıştır. Bu da o dönem Bağdat'ında Cendî'nin nüfuzlu biri olduğunu ve bu sebeple mehdiliğini ona onaylatmaya çalıştığını gösteren bir olaydır (Kunt, 2013, s. 192).

Belli bir süre Bağdat'ta kaldıktan sonra Sinop'a gitmiştir (Uludağ 1993: 361). Onun, Sinop'ta bir süre kaldıktan sonra ayrılıp Fahruddîni Irâkî ve Saîdüddîn-i Fergânî ile birlikte deniz yoluyla Şam'a gittiği yönünde fikirler vardır (Kunt, 2013, s. 193). Cendî'nin ölüm yılı 1291, (Ceran, 1995, s. 104) 1292, 1296 ve 1301 gibi farklı zamanlara tarihlendirilmektedir (Uludağ 1993: 361).

Cendî'nin kaleme aldığı eserler şunlardır: "Şerhu Fusûsi'l-Hikem, Şerhu Mevâki'i'n-nücûm, Nefhatü'r-rûh ve Tuhfetü'l-fütûh, Şerh-i Kasîde-i Lâmiyyei, Risâle fi't-Tasavvuf, Nüktetü'l-Aşk, Ed-Dürerü'l-Gâliyât fî Şerhi'l-hurûfi'l-'âliyât, Dîvân, Muhtasar fî Lüzûmi't-tecrîdi'l-külli Zâhiren ve Bâtınen an Mâsive'llâh, Âsâr-ı Ehadî ve Esrâr-ı Ahmedî (veya) Ulûm-i Ehadî ve Meârifi Ahmedî" (Kunt, 2013, s. 194-199).

Sinop'ta yaşadığı sürede Cendî'nin ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü burada yazdığı eserlerinden anlaşılmaktadır. Nefhatü'r-rûh ve Tuhfetü'l-fütûh (Kunt, 2013, s. 193; Güneş, 2014, s. 137-138), Ulûm-i Ehadî ve Maârif-i Ahmedî ile Âsâr-ı Ehadî ve Esrâr-ı Ahmedî (veya) Ulûm-i Ehadî ve Meârif-i Ahmedî (Güneş, 2014, s. 139) eserlerini Sinop'ta yazmıştır. Cendî Sinop'ta yaşadığı sıralarda bir Türk Hanım sultanın ricası üzerine tasavvuf eseri olan Nefhatü'r-rûh ve Tuhfetü'l-fütûh'u yazmıştır (Kunt, 2013, s. 193; Güneş, 2014, s. 137-138). Ulûm-i Ehadî ve Maârif-i Ahmedî ile Âsâr-ı Ehadî ve Esrâr-ı Ahmedî (veya) Ulûm-i Ehadî ve Meârif-i Ahmedî

isimli eserlerini Pervâne Muînüddîn Muhammed'e sunmuştur (Güneş, 2014, s. 139).

Cendî'nin ilmi görüşleri uzun yüzyıllar sürmüştür. Cendî'nin talebeleri vasıtasıyla görüşleri Selçuklu dönemiyle kalmamış Osmanlı dönemine de tesir etmiştir. Cendî'nin öğrencisi Abdürrezzâk-ı Kâşânî (ö. 736/1335), Kâşânî'nin öğrencisi de Dâvud-i Kayserî (ö.750/1350) ile bu ilmi faaliyetler devam etmiştir. Ekberiyye tarikatının öncülerinden olan Dâvûd-i Kayserî, Kutbüddîn-i İznikî (ö. 821/1418), Yâr Ali Şîrâzî (ö. 814/1411) Cendî'nin fikirlerinden etkilenmişlerdir (Kunt, 2013, s. 193).

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti Karadeniz Bölgesi'ndeki ticari faaliyetleri yönetmek ve buradaki Trabzon Rum İmparatorluğu'nun etkisini kırmak için Sinop'u fethetmiştir. Orta Çağ'ın önemli bir liman kenti olan Sinop'u alan I. İzzeddîn Keykâvus kısa sürede burayı Türk-İslam şehri haline getirmiştir. I. İzzeddin Keykavus Sinop'ta içkale kitabelerini inşa ettirerek buradaki hâkimiyetini kale burçlarına yazdırmıştır. I. İzzeddin Keykavus sadece Türklerin değil diğer başka halkların efendisi, kara ve denizlerin hâkimi ve İslamiyet'in koruyucusu olarak kitabelerde tasvir edilmiştir.

Türkiye Selçukluları Sinop'ta hâkimiyetlerini tesis etmek için içkalenin dışında başka mimari eserlerde yapmışlardır. Sinop'u tam bir Türk-İslam şehri görüntüsüne kavuşturmak için kiliseler camiye çevrilmiştir. Alâeddin Camii, Pervâne Medresesi gibi Anadolu'nun başka şehirlerine benzer yapılar Sinop'ta da inşa edilmiştir. Yani Sinop bir liman şehri olsa da burada sadece ticaretle uğraşılmamıştır. Sinop'un tam bir Selçuklu şehri olması için Müslüman Türk nüfus buraya yerleştirilmiş, mimari eserler yapılmış ve Anadolu'daki diğer Türkiye Selçuklu şehirlerinden buraya nüfuzlu kişiler davet edilmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti zamanında Sinop'ta Sarı Saltuk, Müeyyidüddîn el-Cendî, Sa'deddin Mes'ud, Emir Tayboğa ve Çeçe Sultan gibi ünlü kişilerde yaşamıştır. Horasan erenlerinden olan Sarı Saltuk ve Çeçe Sultan Sinop'ta Türk-İslam kültürünün yerleşmesinde rol oynamışlardır. Oğuzların Çepni boyu mensuplarından olan Emir Tayboğa Sinop'u Rumlardan koruyan bir komutandır. Buradan anladığımız kadarıyla Çepniler Sinop'ta yerleşen Oğuz boylarından biridir.

Moğol istilasının Anadolu'da siyasi istikrarsızlık doğurmasının bir sonucu da evliya ve âlimler huzurlu yaşayacakları mekânlara göç etmişlerdir. Sinop o dönem İç Anadolu'ya göre daha huzurlu olduğu için Konevi tarikatının temsilcisi olan Müeyyidüddîn el-Cendî'de buraya yerleşmiştir. Belli bir süre Sinop'ta yaşayan Cendî ilim faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Cendî'nin Sinop'a geliş tarihi Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ölümünden önce olabileceğinden çalışmamızda ele alınmıştır. Bu durumda Sinop'ta Konevi tarikatının nüfuz bulduğunu söylememiz mümkündür. Aslında I. İzzeddîn Keykâvus Sinop'u dini yönden geliştirmeye çalıştığı için mutlaka burada o dönem yerleşen tarikat şeyhleri vardır, diye düşünüyoruz.

Sonuç olarak, Türkiye Selçuklu Devleti Sinop'a Türk-İslam kültürünü yayarak buraya Selçuklu şehri statüsü vermiştir. Türkiye Selçukluları Sinop'u alarak burayı ebedi Türk toprağı yapmışlardır. Bu açıdan bakıldığında Selçuklulardan Sinop şehri günümüze miras kalmıştır diyebiliriz.

SUMMARY

Sinop was captured by the Seljuk commander Karatekin from the Byzantine Empire (1084-1085) but since Karatekin withdrew from this land presumably in 1086, the essential Seljuk domination in the city took place in 1214 during the reign of Turkey Seljuk Sultan Kaykaus I, who sent an army to conquer the city because of its commercial position and also as a response to Alexios Komnenos, the Ruler of the Empire of Trebizond, who dominated Sinop and was harming the lives and properties of the Turks in the region. Immediately after the conquest, the Sultan spread the Turkish-Islamic culture in Sinop, appointing a kadi, a scribe, a muezzin and a describer. For this purpose, he also converted the church in Sinop into a mosque. The Citadel Inscriptions built in this period are important as they indicate that the Turkey Seljuk Empire was a strong one in the Middle Ages.

Even though the Seljuks of Turkey conquered Sinop, Trebizond emperors wanted to recapture the city on every occasion. As the security of Sinop and the Black Sea Region was imperilled as a result of the activities of Mongolians and the Trebizond Empire during the reign of Kayqubad I, the Sultan organized the Suğdak Campaign under the command of Hüsameddin Çoban as a precaution. Although the Trebizond Empire was not successful in this period, it recaptured Sinop on an occasion when the Seljuk Empire of Turkey was weak (1254/1259). The Turkey Seljuks, who controlled Sinop for nearly a half-century between the years of 1214 and 1254/1259, transformed it into a Turkish-Islamic city, and they also built Sinop Shipyard during the rule of Kayqubad I in order to secure the region (1220-1224).

The Seljuks of Turkey took Sinop back from the Trebizond Empire with an army under the command of Mu'in al-Din Sulaiman Parwana, who made Sinop a Seljuk city again, and Pervane Medrese has reached the present as one of the important works of that era. It is stated in one of the inscriptions in the Alaeddin Mosque that the mosque was built in 1267 during the lifetime of Mu'in al-Din Sulaiman Parwana. Despite this information, some assert that the Alaeddin Mosque was built before Parwana's time.

The Seljuks of Turkey became the representatives of a heritage that is still extant in Sinop. They made themselves remembered by building such works like the Citadel, the Alaeddin Mosque, Pervane Medrese, the Citadel Mosque, Sayyid Bilal's Tomb, Upper Public Bath and Durakhan Caravanserai in Sinop.

It is not only the architectural works of the Turkey Seljuks that was inherited in Sinop. Sarı Saltuk is a spiritual fighter who lived in many territories like Asia, Anatolia, Balkans and Crimea. As a person known around the world and respected as a value of the Turkish world, the fact that he lived in Sinop during the reign of the Turkey Seljuks suggests that the intellectual life in the city was above average in that time period. Besides, the fact that Mueyyed al-Jandi from the Qunawi school lived and produced works in Sinop even if for a short period also indicates that this place was highly developed in terms of not only commerce but also of some scientific aspects. Çeçe Sultan, who has a tomb in Gerze, Sinop, is of Chepni Turks and his brother Emir Tayboğa was one of the spiritual fighters that fought for Turkishness. Emir Tayboğa is recognized for his successful defence of Sinop against Anatolian Greeks. His tomb is located in the Sayyid Bilal's Tomb Complex in central Sinop.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (1998). Sarı Saltuk'un türbe ve makamları üzerine. *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri* içinde (s. 9-29). Ankara: Evrak Yay.

Anna Komnena, (1996). *Aleksiad* (B. Umar, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Aslıyüce, E. (2017). *Avrupa'ya İslam'ı yayan Sarı Saltuk et-Türkî*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.

Aydın, F. (2006). Sinop Alâiye (Süleyman Pervane) Medresesi. *Vakıflar Dergisi*, 10, 251-295.

Aydın, R. (2017). Sinop Alâeddin Camisi'ndeki Osmanlı izleri. S. M. Topçu & R. Aydın (Ed.), *Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı* içinde (s. 469-519). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Aytaş, G. (2013). Anadolu'dan Balkanlara Sarı Saltuk'un izleri ve etkileri. G. Aytaş (Ed.), *1. Uluslararası Sarı Saltuk Buluşması* içinde (s. 39-46). İstanbul: UKİD Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği.

Aytaş, G. (2015). Sarı Saltuk'un kimlik oluşturmadaki rolü. R. Canım & L. Doğan (Haz.), *2. Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 87-94). İstanbul: Trakya Üniversitesi Yay.

Boran, A. (2001). *Anadolu'daki iç kale cami ve mescidleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Cahen, C. (2014). *Osmanlılardan önce Anadolu* (E. Üyepazarcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Canım, R. (2014). Seyahatnamelere göre Balkanlarda Sarı Saltuk makamları. A. Günşen, R. Canım, B. Akyay & F. Rodoplu (Yay. Haz.), *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 285-291). Edirne: Trakya Üniversitesi Yay.

Ceran, A. Ş. (1995). *Büyük İslam Âlimi ve Mutasavvıfı Şeyh Sadrüddîn Muhammed el-Konevî*. Konya: Damla Ofset.

Crane, H. (1993). Notes on Saldjūq architectural patronage in thirteenth century Anatolia. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 36(1), 1-57. doi: 10.2307/3632470.

Çek, S. (2017). Sinop ili çevresinden üç menkıbevi kahraman ve etraflarında oluşan anlatı geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 103-114. Erişim adresi: http://www.avrasyad.com/DergiTamDetay.aspx?ID=439&Detay=Ozet.

Demir, M. (2018). I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u fethi ve fethin Selçuklu kitabelerine yansıması. C. Aydın, E. Dindi & D. Fırıncı (Ed.), *Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop'ta Türk-İslam Kültürü Sempozyumu I* Bildirileri içinde (s. 193-208). Sinop Üniversitesi Yay.

Demir, N. & Erdem, M. D. (2007). *Saltık Gazi Destanı* (C. I-II-III). Ankara: Destan Yay.

Demir, N. & Erdem, M. D. (2007). *Saltık-nâme* (1-2-3). Ankara: Destan Yay.

Demir, N. (2005). *Danişmend Gazi Destanı*. Tokat: Niksar Belediyesi Yay.

Demir, N. (2013). Saltık Gazi ile ilgili en önemli kaynak Saltık-nâme. G. Aytaş (Ed.), *1. Uluslararası Sarı Saltuk Buluşması* içinde (s. 19-38). İstanbul: UKİD Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği.

Derviş Mehmet Zillî, (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne* (C. III) (S. A. Kahraman & Y. Dağlı, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Derviş Mehmet Zillî, (2011). *Evliya Çelebî Seyahatnâmesi* (M. Çevik, Haz.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Derviş Mehmet Zillî, (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit* (C. I) (Y. Dağlı & S. A. Kahraman, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2018). *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Ebü'l-Hayr-I Rumî, (1988). *Saltuk-nâme* (C. I) (Ş. H. Akalın, Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Esemenli, D. (1989). Alâeddin Camii ve Medresesi. *İslam ansiklopedisi* (C. II s. 328-329), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Esemenli, D. (1990). *Sinop ili Türk dönemi mimarisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Esemenli, D. (1995). Sinop Alâeddin Camii ne zaman yapıldı. 9. *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri 2* içinde (s. 93-99). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Gedik, A. (2007). Candaroğlu Celâleddin Bayezid dönemine ait iki kitâbeye ilişkin tashihi gereken bazı hususlar. *İstem*, 5(9), 209-218. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/26536/279360.

Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.

Güneş, N. (2014). *Türkiye Selçukluları'nda mutasavvıflar* (1075-1308) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Güzel, A. (2014). Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi ve Sarı Saltuk. A. Günşen, R. Canım, B. Akyay & Fatma Rodoplu (Yay. Haz.), *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s.19-26). Edirne: Trakya Üniversitesi Yay.

Hâcı Bektâş-ı Veli, (2007). *Velâyetnâme* (H. Duran, Haz.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Hasan B. Abdülmü'min El-Hôyî, (2018). *Selçuklu inşâ sanatı* (C. Yakupoğlu & N. Musalı, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

İbn Bibî El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, (1996). *El-Evamirü'l Ala'iyye fi'l Umuri'l- Ala'iyye (Selçuknâme)* (I) (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Keçiş, M. (2009). *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi: Ankara.

Kemaloğlu, M. (2015). XI.- XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde eğitim-öğretim (medreseler). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(5), 89-106. Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/muhammed_kemaloglu_selcuklu_devleti_egitim_ogretim_medreseler.pdf.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus* (1211-1220). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Koca, S. (2006). Sultan I. İzzeddîn Keykâvus. A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat) I* içinde (s. 91-105). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Koca, S. (2012). *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kunt, İ. (2013). Sadruddîn-i Konevî'nin üç halîfesi: Fahruddîn-i Irâkî, Mueyyidüddîn-i Cendî ve Saîdüddîn-i Fergânî. *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 181-205. Erişim adresi: http://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/nisan2013/M09_10.pdf.

Kuran, A. (1969). *Anadolu medreseleri* (I). Ankara: ODTÜ Yay.

Kuru, A. Ç. (2001). Ortaçağda Sinop şehri ve tersanesi. S. Alpaslan (Haz.), *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 161-179). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Müneccimbaşı Ahmet B. Lütfullah, (2017). *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi Anadolu Selçukluları ve Beylikleri* (A. Öngül, Haz.). İstanbul: Kabalcı Yay.

Ocak, A. Y. (2011). *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki destanî öncüsü* (XIII. Yüzyıl). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Okiç, T. (1952). Sarı Saltuk'a ait bir fetva. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 48-58.

Özkan, N. (2014). Sarı Saltuk ve Gagavuzlar. A. Günşen, R. Canım, B. Akyay & F. Rodoplu (Yay. Haz.), *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 239-256). Edirne: Trakya Üniversitesi Yay.

Peacock, A. C. S. (2010). Sinop: a frontier city in Seljuq and Mongol Anatolia. Ancient Civilizations from Scythia to Siberia, 16(1), 103-124. doi: https://doi.org/10.1163/9789004223882_008.

Redford, S. (2014). *İktidar imgeleri Sinop İçkalesindeki 1215 tarihli Selçuklu Yazıtları* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yay.

Redford, S. (2018, 28 Ocak). Alâeddin Camisinin kayıp minaresi. Vitrin Haber. Erişim adresi: https://www.vitrinhaber.com/ozel-haber/alaaddin-camisinin-kayip-minaresi-h23189.html.

Rogers, J. M. (1976). Waqf and Patronage in Seljuk Anatolia: the epigraphic evidence. *Anatolian Studies*, 26, 69-103. doi: 10.2307/3642717

Sevim, A. (2000). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Sözen, M. (1970). *Anadolu medreseleri Selçuklu ve Beylikler devri* (C.I). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay.

Strabon, (2009). *Geographika*: XII-XIII-XIV (A. Peyman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay.

Sümer, F. (1992). *Çepniler Anadolu'daki Türk yerleşmesinde önemli rol oynayan bir Oğuz boyu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Temizyürek, F. (2014). Anadolu'dan Balkanlara Sarı Saltuk'un izleri. A. Günşen, R. Canım, B. Akyay & Fatma Rodoplu (Yay. Haz.), *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 131-138). Edirne: Trakya Üniversitesi Yay.

Tuğrul, T. (2014). Sarı Saltık'ın tarihî ve menkıbevî hayatı. E. Okumuş (Ed.), *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri 2* içinde (s. 117-129). Eskişehir: Türk Dünyası Kültürü Başkenti Ajansı Yay.

Turan, O. (1971). *Selçuklular zamanında Türkiye (1071-1318).* İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turan, O. (1988). *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar metin, tercüme ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Turan, R. & Kırpık, G. (2007). Selçuklu dönemi Türklerde sosyal ve ekonomik hayat. H. Acun (Haz.), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* içinde (s. 19-47). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Uçkun, R. (2014). Saltuknâme'de Sarı Saltuk Gazi'ye atfedilen kerametler. E. Okumuş (Ed.), *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri* içinde (s. 131-144). Eskişehir: Türk Dünyası Kültürü Başkenti Ajansı Yay.

Uludağ, S. (1993). Cendî. *İslam ansiklopedisi* (C. VII, s. 361-362). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Ulus, İ. (2014). Açıklamalı Sinop kitâbeleri. İstanbul: Sinop Belediyesi Kültür Yay.

Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddîn Keykubad devri Türkiye Selçuklu Devleti siyasî tarihi (1220-1237).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ülkütaşır, M. Ş. (1949). Sinop'ta Selçukîler zamanına ait tarihi eserler. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, V, 112-151.

Ülkütaşır, M. Ş. (1934). *Sinop'ta Candar Oğulları zamanına ait tarihi eserler*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

Ülkütaşır, M. Ş. (1976). *Sinop'ta Selçuklular zamanına ait iki tarihi eser*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Ünal, M. A. (2014). *Osmanlı devrinde Sinop*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Willem, R. (2010). *Mengü Han'ın sarayına yolculuk 1253-1255* (Z. Kılıç, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yakupoğlu, C. (2009). *Kuzeybatı Anadolu'nun sosyo-ekonomik tarihi, Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu (XIII-XV. yüzyıllar).* Ankara: Gazi Kitabevi.

Yakupoğlu, C. (2014). Kastamonu adının ortaya çıkışını anlatan en eski kaynak: Saltuknâme. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, V(16), 200-220. Erişim adresi: http://www.ijoess.com/DergiTamDetay.aspx?ID=202&Detay=Ozet.

Yazıcızâde Ali, (2017). *Tevârîh-i Âl-i Selçuk* (A. Bakır, Haz.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Yinanç, M. H. (1934). *Türkiye Tarihi: Selçuklu devri Anadolu'nun fethi*. İstanbul: Akşam Matbaası.

Yüce, K. (2014). Sarı Saltuk inancının yayılma sahaları. A. Günşen, R. Canım, B. Akyay & F. Rodoplu (Yay. Haz.), *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 139-146). Edirne: Trakya Üniversitesi Yay.

Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri hakkında araştırmalar* (I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.